

UKRÁNIA

UKRÁN-MAGYAR KULTURÁLIS ÉS ♦ ♦ ♦ ♦ ♦
♦ ♦ ♦ ♦ ♦ GAZDASÁGI KAPCSOLATOK SZEMLÉJE

SZERKESZTI

D^{rk.} SZTRIPSZKY HIADOR

TORNAI VÁRADY GÉZA

cs. és kir. kamarás, az ukrán-legió katonai kiképzésének vezetője

1916. ÁPRILIS 15.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:
BUDAPEST, I., LÓGODI-UTCA 5.

TARTALOM — INHALT.

	Oldal Seite
Magyarok és ukránok fegyverbarátsága	91
Waffenfreundschaft zwischen Ungarn und Ukrainer.	
Vodicska Imre: Az ukránok vallási uniója és a zsidóság	92
Die Religionsunion der Ukrainer und das Judentum.	
A görög kath. ukránok üldözése Cholm vidékén	95
Die Verfolgung der griech. kath. Ukrainer auf dem Cholmgebiet.	
Podhradszky György: Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok (IV.)	98
Ungarisch-ukrainische historische Verbindungen (IV.)	
Drahomanov Mihály: Rabszolgasorban. (Ford. Munkácsi Mihály) (II.)	101
Eine unterjochte Nation (II.)	
Az ukrán történelem átnézete. — Die Übersicht der ukrainischen Geschichte...	105
Dr. Fodor Ferenc: Ukrania földrajzi kialakulása és hazánkhoz való viszonya	108
Die geographische Gestaltung der Ukraine und ihr Verhältnis zu Ungarn. (II.)	
Dr. Ohonovszkyj Emil: Az orosz és ukrán nyelv viszonya...	112
Das Verhältniss der ukrain. Sprache zur russischen.	
Sztripszky—Varga: Ének Ihor hadairól és a palócokról (IV.)	116
Der Ihor-Heldengesang aus d. J. 1187 (IV.)	
Rudánszki István: Szállj el szellő! — Wehe Lüftchen!	118
Irodalom. — Litteratur	119
Az ukrán sajtó 1916-ban. — Die ukrainische Presse im 1916	120

Megvételre keresem: ====

IPOLYI mythologia, HUNFALVY Magyarország és Erdély, PETŐFI első kiadások, régi magyar nyomtatványok (1711-ig), Budapestre vonatkozó minden és mindennemű más régi könyveket. ❄❄❄❄❄❄

STEMMER ÖDÖN antiquariuma

BUDAPEST, V., FÜRDŐ-UTCA 9. SZ.

TORNAI VÁRADY GÉZA

cs. és kir. kamarás, az ukrán-legió katonai kiképzésének vezetője

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, I., Lógodi-utca 5. szám Hirdetések egyezség szerint.	Előfizetési ára: EGÉSZ ÉVRE 16 kor. NEGYEDEVRE 5 „ Megjelenik havonként kétszer.
--	---

Magyarok és ukránok fegyverbarátsága.

A gácsországi ukránok mozgalma iránt, amely oroszországi testvéreik nemzeti öntudatának fölébresztését és a cári zsarnokság alól való fölszabadítását tűzte ki célul, egyre fokozódik a magyar közvélemény érdeklődése. A harctéren már régen meleg barátság köti össze a közös ellenség ellen küzdő magyar katonákat és ukrán légionáriusokat és szinte szimbólikus jelentősége van annak a körülménynek, hogy felsőbb parancs az ukrán légió katonai szervezését és kiképzését magyar emberre: tornai *Várady Géza* cs. és kir. kamarás, *honvédezzredesre* bízta. A magyar katonai erényekre bízott szép feladatot, mint a magyar és ukrán kapcsolatok egyikét, érdemes lesz közvéleményünknek megismernie.

Az ukrán légió még a mozgósítás első heteiben alakult meg. Az oroszok iránt érzett gyűlölet, meg a nagymultú és önálló nemzeti műveltséggel bíró ukrán nemzet fölszabadításának vágya különösen a tanulói ifjúság köréből sok fiatal embert gyűjtött a légió zászlói alá. A szervezés munkáját azonban jóformán meg sem lehetett kezdeni, mert az oroszok váratlan gyorsasággal előzönlöttek Galiciát, a harcra kész ukránok otthonát. Sőt olyan nehézségek következtek be, amelyek a jelentkezők nagy részének elbocsátását vonták maguk után.

A megmaradottak szervezése és katonai kiképzése *magyar földön*: Munkácson indult meg. Az oroszok kárpáti betörései azonban vajmi kevés időt engedtek az előkészületekre: az ukrán légió egymásután bocsátotta ki szotnyáit (századait) a kárpáti szorosok védői közé. A fiatal légionáriusok fogyatékos kiképzésük és hiányos felszerelésük ellenére is derekasan megállották helyüket. Az ukrán-magyar barátság szimbólumát az uzsoki harcmezőn láttuk megtestesülve legelőször: magyar lobogó alatt magyar földet védelmeztek ukránok és honvédeink! Öreg népfölkelőink között ők képviselték a fiatalos derűt és mozgékonyt és a magyar csapatok körében igen nagy népszerűsége tettek szert. Magasabb kötelékeik különösen őrzőjáratokon mutatkoztak értékes elemnek.

Míg künt a harctéren kiváló szolgálatokat tettek, bent a szervezés és kiképzés körül továbbra is nagy nehézségekkel kellett megküzdeniök. A galíciai nagy offenzívát követő csöndesebb idők végre módot nyújtottak a légió mostoha viszonyainak rendezésére. Ezt a szép és fontos feladatot a felsőbb parancsnokság Várady Géza honvédezzredes

kezébe tette le, akinek már a kárpáti harcok során alkalma volt a légió viszonyait megismerni. De nemcsak a katonai erények és az együttműködés során szerzett tapasztalatok hívták el Várady ezredet az ukránok ügyének szolgálatára: a felsőbb parancsnokság számított az ő emberszerető, jó szívére, lovagias érzületére is, amely az elhagyottak ügyének fölkarolására a legalkalmasabbnak ígérkezett.

És a honvédezeredes nagyszerűen oldotta is meg föladatát. A légió szolgálati ügyeibe katonás fegyelmet hozott; a saját csoportja körében, honvéd és közös altisztek közül kitünő altiszteket nevelt a légió számára; a fölszerelés hiányait eltüntette; fölfelé való tekintélyét minden alkalommal fölhasználta kedvelt ukránjai javára és ezzel önbizalmat öntött beléjük.

Tisztelik és szeretik is ezek miatt a légiónáriusok Várady ezredet: a kényeztető, kedveskedő és kitüntető neveknek egész sorát alkalmazza rája! Ha az ember ukránokkal találkozik, ezek hálásan emlékeznek meg arról, hogy a magyar parlamentben a magyar miniszterelnök védelmezte meg őket leghatásosabban az árulás vádja ellen. Amíg azonban ez a körülmény inkább az ukrán intelligenciát foglalkoztatja, addig Várady ezredes működése az ukránok tömegei előtt szerzett igen nagy megbecsülést és rokonérzést a magyarság iránt. Egyszerű földművesek és úri hölgyek — a légiónáriusok hozzátartozói — egyforma lelkesedéssel beszélnek a magyar „Várady bátykó“-ról — Várady apánkról.

Mindezeket érdemes tudomásul vennünk, mostan, amikor a háború a Türr Istvánok hősi áldozatával szerzett szimpátiákat kioltotta. Ime, a Várady ezredesek új és a Nyugaton tőlünk elpártoltaknál bizonyára megbízhatóbb és értékesebb barátokat szereznek nemzetünknek Keleten.

VODICSKA IMRE.

Az ukránok vallási uniója és a zsidóság.

Oroszországot joggal a népek börtönének lehet nevezni. E börtönnek sötét zugában sinylódnak az ukránok és a zsidók. (A lengyeleket már fölszabadította seregünk.) Sem az ukránoknak, sem a zsidóknak nincs meg politikai szabadságuk, illetve még ennek előfutárja, lelkiismereti szabadságuk sem. Az ukránok pravoszláv egyházát bekebelezte a moszkovita államegyház. Muszka főpapok ülnek a régi kievi ukrán pravoszláv metropoliai széken és a többi püspökségben. E muszka főpapok nem engedik, hogy a főnhatóságuk alatt álló alsó papság a néphez az ő eredeti ukrán nyelven szóljon a templomban. Igaz, hogy az ukrán nép másik része görög katolikus volt és ez a rész a XVI. században Rómával kötött szent unió révén szabadon érintkezett a pápával, a Nyugattal. Ez a szent unió lett volna hivatva arra, hogy az ukránok politikai szabadságát kivívja és az ukránok kultúráját a muszka

föle emelje. Azonban az orosz cárizmus nem türte meg az ukránok görög katolikus vallását, a Rómával kötött szent uniót. Az orosz cárok jól tudták, hogy a római pápák síkra szállanak az ukrán szent unió címén az ukrán nép kultúrai emelése és ennek kapcsán az ukrán nép különállása érdekében. A cárok tehát, saját önző zsarnoki céljuk elérése végett századokon át ravasz terv szerint hol megvesztegetéssel, hol kancsukával átvitték a görög katolikus ukránokat az orosz pravoszláv egyházba. Az utolsó ilyen áttérítés 1876. évben volt, mikor a cholmi görög katolikusokat kozákkancscukával és börtönbüntetéssel, jószágvesztéssel vitte át a cárizmus az orosz pravoszláv egyházba.

Mikor azonban 1905-ben megjelentek a cári ukázok, melyek megengedték a lelkiismereti szabadságot és a vallás változtatását, akkor a pravoszláv hitre erőszakkal áttérített cholmiak visszajöttek régi vallásukra. A szentpétervári szent szinódus azt nem engedte meg, hogy a görög szertartású katolikus hitre térjenek vissza, mert attól tartott, hogy az egész harminc millió ukrán nép áttér a görög katolikus hitre, aminek beláthatatlan politikai következményei lettek volna; hanem annyit mégis megengedett, hogy a cholmiak a pravoszláv hitről áttérhetnek a római katolikus *latin* hitre; mert akkor az állami fel fogás szerint a lengyel nemzethez tartoznak és többé semmi közük az ukránokhoz.

Ez kisebb bajt jelent ugyanis az orosz eszme szempontjából, mint amaz; a fő cél ugyanis az, hogy az ukránokat, ahol csak lehet, el kell pusztítani. Ha orosz nem lehet belőlük, hát inkább váljanak *lengyelekké*, csak ukránoknak ne maradjanak.

Azonban e látszólagos orosz engedékenység nem sokáig tartott. Jött a vad és türelmetlen Eulogiusz orosz püspök, aki a cholmi római katolikusokat visszavitte az orosz pravoszláv egyházba. De az Eulogiusz uralmának véget vetett a világháború. Cholm a mienk. Most a cholmiak ismét görög katolikusok akarnak lenni, vagyis előbbi görög szertartásuk megtartásával vissza akarják állítani Rómával a hitegységet, az uniót. Reméljük, hogy nemcsak a cholmi területen, hanem mindenütt, ahol csak valaha virágzott, a szent unió, vagyis görög katolikus vallás ismét el fogja foglalni régi helyét, hogy lelkiismereti megnyugvást, polgári szabadságot, kultúrai föllendülést hozzon az ukrán népnek, mely most e lelki javaktól meg van fosztva.

Bár előrelátható, hogy a szent unió a gácsországi ukránoknál föllendül, de az is nyilvánvaló, hogy Oroszország ismert okoknál fogva a háború után sem változtatja meg rideg, söt elutasító álláspontját az unióval szemben.

Az ukrán szent unió éppen oly gyűlöletes marad Oroszország előtt, mint a zsidó vallás.

Oroszország már csak azért sem türí meg a szent uniót, mert akkor a zsidó vallást recipiálni kellene. És ez a sorrend teljesen igaz.

Látjuk ezt a Nyugaton. Az összes katolikus államok már régen befogadták a zsidó vallást. Rómában pedig a jezsuita-egyetemen az erkölcs tanára emigyen tanítja a világ minden tájékáról egybegyűlt hittan hallgatóit: Nolite esse antisemitae, quia et Christus erat judaeus. (Ne legyetek zsidógyűlölők, mert Krisztus is zsidó volt.) E tanítás nem

a gyengeség, hanem a nagylelkűség jele. Így tett az egész Nyugat-európa. Be kell fogadnunk a zsidót a keresztény társadalomba, a keresztény jog védelme alá kell helyeznünk, hogy a zsidó tanulhasson. E keresztény nagylelkűség hatása alatt a zsidó lassankint átváltozik. Fölveszi a keresztény szokásokat, elsajátítja a keresztény gondolkodásmódot, utoljára keresztény lesz. „Az ember utoljára a vallását hagyja el”, mondja Bossuet. Az antiszemitizmus a nyugati kereszténységénél nem bír vallási jelleggel, csak helyi gazdasági érdekek jelzője és rendszeren muló jelenség. Ellenben a keleti egyház a maga maradiságában minden nemzetnél vallási jelleget ad az antiszemitizmusnak, amiből a zsidók elnyomatása, kultúrátlansága származik. Ez ellenkezik a kereszténység igazi szellemével. Ez a szellem a pogány kinait, japánt bevezeti a magasabb tudományokba, hát akkor mi jögon zárja ki a zsidót!

Oroszországban körülbelül hat millió zsidó lakik. Ennek több mint fele déli Oroszországban él, az ukránok területén. E zsidók minden fáradozása kárba veszett eddig, hogy polgárjogot és vallási szabadságot nyerjenek. De elnyerik mindkettőt, ha bent Oroszországban és a Nyugaton fajrokonáikkal egyesülve, mozgalmat indítanak és sikerre vezetni segítenek az ukránok törekvését, hogy ezek kiszabadulhassanak a rájuk kényszerített ellenszenves orosz pravoszláv egyházból és újból beléphessenek a római egyházba, mint a muszka színódustól független unitus keresztények.

Oroszországban a zsidók a polgári törvényeken kívül állanak. Ingatlant nem vásárolhatnak. Hivatalnokok nem lehetnek. Még csak nem is tanulhatnak. Az elemi és középiskolákat a zsidó elvégezheti, de az egyetemen minden száz keresztényre három zsidó hallgatót vesznek föl, és az egyetemi tanács a maga önkénye szerint osztja be a néhány zsidó hallgatót az egyes fakultásokba. De a zsidó, bárminő kitünő is az oklevele, állami alkalmazást nem nyer, legfőlebb magán praxist folytathat. Azonkívül a zsidók nem lakhatnak minden városban, hanem csak egyes, szigorúan körvonalazott területen. De még itten sincsen nyugalmuk. A rendőrség folyton zaklatja őket. Sőt a zsarnok cárizmus minden bajért őket teszi felelősekké és dühében pribékjeivel véres progromokat rendeztet közöttük, mikor a hirhedt „fekete százak” ezrével gyilkolják le a zsidókat és az elfogult pravoszláv papság titokban még buzdítja véres munkájukban az amúgy is megvadt gyilkosokat. És ezen áldatlan, megszegyenítő barbár állapot továbbra is fönmarad Oroszországban. Mert a korlátlan cári hatalom csak a nép butaságán tarthatja fön magát. Az orosz papság pedig, mely kivételes állami elsőséget élvez és a kultúra terjesztése helyett a vallási formalizmus, a hosszas ceremóniák végzésével azt hiszi, hogy hivatásának már eleget tett, rabszolga módjára rendületlenül támogatja a cárizmust. Az orosz zsidóság tehát addig nem számíthat arra, hogy a szabadság hajnala földerül neki, míg a pravoszláv államegyház monopoliúmán rés nem támad. E részt pedig az fogja ütni, ha Oroszországot arra fogjuk kényszeríteni, hogy az ukránok visszaállíthassák a Rómával kötött szent uniójukat. Abban a percben megszűnik a cárizmus türhetetlen zsarnoksága. Abban a percben bevilágít az orosz

börtön sötét ablakán a lelkiismereti szabadság napja. Jobb korszak virrad a zsidóságra is. Mert a római katolikus és a görög katolikus vallás (a szent unió) tulajdonképpen lényegileg egy, mindkettőnek a római pápa a látható feje és legfőbb kormányzója. Az exclusiv pravoszlávije mellett lesz görög unitus egyház: ez a tény toleránssá teszi az oroszzt majd a zsidó vallás iránt is.

Ezek után fölmerül a legfontosabb kérdés: hogyan lehetne Oroszországot arra kényszeríteni, hogy az ukránok a Rómával kötött szent uniót helyreállíthassák? Erre ez a felelet: agítálni kell a hágai békekonferencián, agítálni kell a művelt világ sajtójában Európában és mindenütt. Szövetkezni kell mindenkivel, aki az emberi jogoknak barátja, aki hisz az emberiség jobb jövőjében. A művelt zsidók is vallják a nézetet, hogy a sajtó a világ legnagyobb hatalma. E nézetet nemcsak vallani, hanem meg is kell valósítani. Tömörüljön a művelt zsidóság a világ minden részén, dolgozzon vállvetve velünk együtt. Csak kitartás kell. Tervszerűen vezetett ostromok alatt rombadől a cárizmus. A lelkiileg fölszabadított harminc millió ukrán nép testvéreinek fogadja mostani elnyomatásának részesét, a szerencsétlen orosz zsidóságot, amelylyel, mint természetes szövetségeseivel, most amúgy is kezét fogva halad.

Ha pedig akadna ember, aki kifogásolná, hogy a keresztények a jelen indokolt esetben a zsidók segítségére siessenek és együttes erővel rombolják le az orosz cárizmust, az legjobban teszi, ha behatóan elmélkedik a római tanár szent-igaz mondásán: „*Nolite esse antisemita, quia et Christus erat judaeus*”.

A görög kath. ukránok üldözése Cholm vidékén.

A cholmi gör. kat. egyházmegyéét 40 évvel ezelőtt oszlatta föl a mindenható muszka hatalom. A szövetséges német és osztrák-magyar haderők által fölszabadított földön még ma is élnek olyanok, kik tanúi és áldozatai voltak annak a mérhetetlen üldözésnek, amelyet atyáik hitéért kellett elszenvedniök. A Cholmvidék Ukrania legszélsőbb kerülete a Dnyeper jobbpartjától nyugati irányban. Régi, g. kat. lakossága a muszka ortodoxiának esett áldozatul. Míg azonban a görög egyesült egyházat Ukrania többi, nyugati részében már II. Katalin, de legkésőbb I. Miklós uralma alatt semmisítették meg, addig a cholmföldi g. kat. ukránok a múlt században, vallásuk szabad gyakorlásában egész a 70-es évekig megmaradhattak, bár végül ők is áldozatai lettek a cárizmus egyházi politikájának.

Nyugati Ukrania, Kelet-Galiciát is beleértve, Lengyelország felosztása előtt, a fehéroroszok földjével egyetemben, oly g. kat. egyházmegyéét alkotott, amelynek élén a kiev-halicsi metropolita állott. Polónia felosztásával ez a terület Ausztriának és Oroszországnak jutott. A Cholmvidék egy ideig Ausztriához is tartozott s ennek a kedvező körülménynek köszönhető az, hogy faji s egyházi szempontból jobb helyzetbe került, mint a többi ukrán terület.

EGYHÁZ

A Lengyelország második felosztását követő grodnói szerződésben II. Katalin cárnő úgy a maga, mint utódai nevében megígérte ugyan, hogy az uralma alá jutott görög-katolikusok szabad vallásgyakorlatát korlátozni semmiképp sem fogja, de már két évvel később — Lengyelország harmadik felosztása után — készen állt az a ténitő szervezet, amely az unionistákat az ortodoxia fölvételére volt hivatva kényszeríteni. Ehhez járult még Katalin cárnő két fontos ukája az 1795-ik évből. Ezek szerint mindazon ukrán egyházakat, amelyek a Rómával kötött unió (1596) előtt görög-keletiek voltak, az ortodox egyházhoz kellett újból átszervezni. Ez az intézkedés kongatta meg a görög-katolikus hit fölött a lélekharangot, mert az egyház majdnem kizárólag az 1596-iki unióban gyökeredett. Nyolc millió katolikust anyakönyveztek be az ortodoxok ekképp Katalin haláláig s 9316 templom, 145 kolostor jutott a birtokukba. Pár év alatt mind az öt püspököt felfüggesztették egynek a kivételével. A 800 esztendő s multra visszatekintő kiev-halicsi metropolia is megszűnt. I. Pál és I. Sándor cárok alatt kissé javult a helyzet; négy egyházmegyét állítottak vissza, amelyekben még másfél millió hívő maradt körülbelül vagy másfél ezer templommal és majdnem kétezer lelképásztorral. I. Miklós trónralépte után újult erővel tört ki az üldözés. 1826-tól 1839-ig több rendeletben tiltották el az ukrán nyelvű imakönyvek árusítását, majd a négy egyházmegyéből kettőt megszüntettek; a még mindig 47 kolostor birtokában levő Bazilita-rendet fölzlatták s javait a kincstárnak vagy az ortodox-egyháznak ajándékozták oda. Ezt egy újabb parancs követte, amelynek értelmében a vegyes házasságokból származók csak a görög-keleti vallást követhették. A katolikus teológiákat bezárták; unitus patrónusok utódai, ha átléptek a görög-keleti vallásra, visszakövetelheték az ajándékozott javakat; megtiltották katolikus templomok építését, sőt renoválását is; egyházi szokásaikat (az ethnologia végtelen nagy kárára) és ünnepeik jórészét eltörölték; ortodox püspököket neveztek ki az unitusok helyére, akiket visszalépésre kényszerítettek s f. t. Az ukrán, unitus klérus kétségbeesett ellenállást fejtett ki; szóban, írásban protestált, azonban mindhiába. Sőt az orosz kormány lázadásnak minősítette az egészet s az ukrán papokat részint elcsapatta, részint bebörtönözte; volt olyan is, aki halállal lakolt. A parasztságot az adók elengedésével szédítették el, papjaiknak pedig megtiltották a prédikálást, nehogy vallás-öntudatra ébreszthessék a népet. A nép mindezek dacára ragaszkodott atyái hitéhez, úgy, hogy csak kancsukával tudták az ortodox istentisztelet meghallgatására kényszeríteni. Az egész művet az 1839-iki rendtartás tetőzte be, amelynek követésére nemcsak a görög-katolikus papságot, hanem a római katolikus lelkészek egy részét is kényszerítették. Mindamelltt ezer egyházi férfiunál több tagadta meg a belépési nyilatkozat aláírását.

Még szerencse, hogy ebből az egyház-irtásból a cholmi egyházmegye kimaradt. Ennek a területnek a legnagyobb része t. i. Ausztriához tartozott s püspöke is osztrák alattvaló volt. 1809-ben azonban Nyugat-Galiciának egy része a zamosci kerülettel a varsói hercegséghez csatoltatott s így a cholmi diócezis is oda került. A kongresszusi lengyel királyság (1815) megteremtése után újból orosz fennhatóság alá jutott ez a terület. 1830-ig még jurisdictionalis jogokat is gyakorolt a lemberg-halicsi érsekség a cholmi egyházmegye fölött. Mindez a cholmi görög-katolikus ukránok egyházi életét is meghosszabbította. A szerencsétlen 1839-es év, amelyben az ortodox egyház végleg diadalmaskodott Ukrániában, hozta meg a Cholmvidéken is első izelitőjét az erőszakos ténítésnek. Ebben az esztendőben hívták föl Pétervárra a cholmi püspököt, hogy fölszólítsak az áttérésre. A püspök ezt kereken megtagadta. Erre a kormány azt követelte, hogy az unitus teológusok görög-keleti sze-

mináriumban tanuljanak, amit, ha nem teljesítenének, a hadseregbe lennének besorozandók. Ezután rögtön görög-keleti papnövelődét állítottak föl Cholmban számukra orosz tannyelvvel s az iskolát kivették a püspök joghatósága alól. E bátor s egyházához hív főpap halála után, az egyházmegye vezetőjét bebörtönözték, majd elcsapatták (1866) s helyére a maguk emberét ültették. Az új püspöknek nem engedelmeskedő papok közül 14-et lecsukattak. A viszonyok akkor sem javultak, mikor a pápai szék közbenjárására a galíciai Kuzemskyj dr. lett Cholmnak g.-kat. püspöke, aki pár évi gonosz tapasztalatok után lemondva méltóságáról, visszament szűkebb hazájába. A cholmi egyházmegye gondozását ekkor valami Popiel nevű ember vette át, aki az ortodox hitre való térítés misszióját vállalta magára. Ez megparancsolta a papságnak a szakáll viselését, betiltotta az ukránok sajátos egyházi szokásait és különleges ünnepeit, a lelkészeknek meg még szimatikus misékönyvekből kellett misét mondaniok. Az ellenkező papok részint belső Oroszországba lettek áthelyezve vagy száműzve, részint Galiciába vándoroltak, ahol őket a legszívélyesebben fogadták. 1874-ig több, mint 43 ukrán lelkész senyedvt a börtönökben. A nép maga is fenyegető állást foglalt el az újításokkal szemben. Mindjárt kezdetben bojkottálta a templomokat vagy megtagadta a templomkulcsok kiszolgáltatását; ekkor a hivatalos egyház ügynökei jöttek közéje agitálni s ha ez sem használt katonai beszállásolással büntették meg. További vonakodás esetén kancsukával, börtönrel, vagy sortűzzel kényszerítették a népet hitének megtagadására. Ily borzalmakon nagyon sok község ment keresztül. A Biala menti *Dokudov*-ban például *minden elfogott nőre nyolcvan korbácsütést mértek* és tizenhat férfit hurcoltak a börtönbe (akiket az elkeseredett nép erőszakkal kiszabadított), amiért megtagadták a templomkulcsok átadását. *Kaden*-ben sortűzet adtak a népre, aminek számos sebesültje és halottja volt. *Szpikilos*-ban, ahol a rájuk oktrojált papot nem akarta a nép beengedni a templomba, száz kozák és csendőr hajtotta be az erőszakkal felnyitott templomba a népet. A község, melynek a kozákokat hosszabb ideig kellett élelmeznie és mindegyiknek három lengyel forintot kellett adnia, távozásuk után újból becsukatta a templomot. A zsarnoki önkény erre minden valamirevaló férfit láncraerve küldött a száműzetésbe s a községet 1000 rubel pénzbírsággal sújtotta. *Pratulín* faluban a nép nem akarta átadni a templomot az ortodoxia terjesztésével megbizott lelkészeknek. A kormányzó erre egy erős katonai különítményt küldött a községbe, amely — miután még mindig nem akarták átadni a templomot — a védtelen népre sortűzet adott le. Ennek eredményeképpen 15 ember maradt a piactéren vérébe fagyva, holtan. Ily módon ölték meg *Drelöv* községben is 9 embert, akik szívesen szenvedtek vértanuhalált hitükért, fajukért, egyházukért.

Az újonnan kinevezett tábornok és kormányzó Varsóban, Kotzebue, tanácsosabbnak tartotta az alattomos aknamunkát, mint a nyílt fellépést. Mikor II. Sándor cár fölkereste őt, a Cholmvidék görög-katolikusai nyílt levélben fordultak hozzá, melyet sok ezren aláírtak. Az uralkodóhoz intézett keserű panasz és könyörgés a következőképp szól: „Mi, az unitus hithez ragaszkodó polgárok, voltunk, vagyunk és maradunk leghivebb alattvalói Császári Felsegednek, ami nagy uralkodónknak és fölzsabadítónknak és a legmélyebb hálát érezzük az élvezett jótéteményekért. Azonban mi a te igazságosságodban is bizunk, kegyes fejedelmünk s ezért bizalommal közeledünk trónusodhoz. Mi, unitusai a cholmi egyházmegyének, mely a római-katolikus egyháznak része s amelytől mi csak ritusban különbözünk, mindig saját püspökeink alatt élünk, akiket Oszentsége erősített meg állásukban. Egyházmegyénk ma elárvult s a mostani adminisztrátor oly rendelkezéseket bocsátott ki, amelyek a mi szertartásainknak teljesen ellentmondanak, úgy, hogy ennek

TÖRTÉNET

következtében sok helyen vér ömlött. Mi ragaszkodunk ehhez a ritushoz és amily formában örököltük azt atyáinktól, oly változatlanul akarjuk azt utódainkra is hagyni, mégha ezért a legvéresebb megpróbáltatásokon kellene is keresztülmennünk. Trónod előtt esedezünk azért legkegyelmesebb Urunk, hogy a mi egyházmegyénket az apostoli szék által megerősített püspökkel töltsék be és hogy senki ne háborgathasson a mi szertartásainkban. Az ellenünk elkövetett, sok gonoszság, bizonytal a te tudtod nélkül történt meg csupán, *hiszen akinek birodalmában oly sok ember él, aki nem keresztyén és mégis saját lellogása szerint dicsérheti az Istent*, az biztosan nem fogja engedni az unitus keresztyének elnyomatását sem. Mi hiszünk ebben és kérelmünket trónod zsámolyánál helyezzük le."

A kérelemnek, természetesen semmi eredménye sem volt. A kormány ügynökei különben hasonlóképp cselekedtek. Aláírasokat gyűjtöttek, az ő feliratukhoz, amelyben az orosz államvallas kötelekebe való kegyes fölvételt kérelmezték. Ily hamis aláírasok alapján a cár és a cári család jelenlétében nagy ünnepélyt rendeztek Pétervárott a két egyház egyesítésének alkalmából. Hasonló ünnepségeket tartottak Cholmban és a kerülethez tartozó Hrubesiv és Zamosc községekben is. A népet csendőrökkel kényszerítették az ezeken való részvételre.

A hivatalos egyesülés után sem szüntek meg az üldözések, hiszen a legtöbben titokban gyakorolták tovább vallásukat. Még husz évvel ezelőtt is voltak erőszakoskodások azokkal szemben, akik nem hajoltak meg a hivatalos egyház hatalma előtt. A cár türelmi rendelete sem hozta meg a cholmi ukránok számára a szabad vallásgyakorlatot. A görög-katolikus hitet kiüldözték egész Ukrániából, ki a Cholm vidékéről is, bár az utóbbi helyen titokban ragaszkodtak hozzá a hívek. A szövetséges haderők azonban úgy a fölszabadított cholmi, ukrán népnek, mint Ukrania többi részének is, meg fogják hozni a teljes vallásszabadságot!

yGy.

PODIHRADSKY GYÖRGY.

Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok.

IV.

Könyves Kálmán és II. István kora.

Kálmán királyunk 1104-ben alapította — valószínűleg — Nagy-Oroszi községet Nógrád-vármegyében. E falu lakói ukránok voltak, akik a király személye körül teljesítettek szolgálatot. Állítólag még a XVI. században is ez volt a tisztük, hiszen például Oroszfalvi Orosz Barnabás úgy emlékezik meg róluk egy 1526-iki levelében.

Szvjatopolk, kyjivi nagyfejede-

lem Zbyszlava nevű lányát III. vagy görbeszájú Boleszlav vette nőül s ez a lengyel uralkodó nyújtott segítséget sógorának, Álmosnak, (aki 1104-ben vette el Predszlavát, Svzjatopolk másik lányát) Kálmán király örökké lázongó öccsének, amikor ez bátyja ellen szállt háborúba. Mikor másodszer lázadt fel Kálmán ellen, Svzjatopolk, ukrán fejedelem volt az, ki mindakét

rokonát, úgymint Boleszlót, ki Almos mellé állott és Kálmánt békére kérlette. A béke létre is jött köztük, sőt mielőtt elváltak volna, örök barátságot, testvérséget fogadtak egymásnak. Ennek lengyel Boleszláv vette leg hamarabb hasznát törvénytelen testvérbátyja Zbigneve ellenében. Kettőjük közt ugyanaz volt a helyzet, mint Almos és Kálmán között. Zbigneve felkelésének letörésére magyar és ukrán sereg jött be Lengyelországba, mire Zbigneve csakhamar bocsánatot kért Boleszlávtól.

Könyves Kálmán 1112-ben lépett második házasságra Eufémiával, II. Vladimir Monomachos szmolenszki fejedelem, később kijevi nagyfejedelem leányával. Házassága azonban szerencsétlen volt. Neje valószínűleg házasságtörést követett el s a király visszaküldte hazájába. Eufémia ott szülte meg fiát, Boriszt, aki később, mint trónpraetendens, igen érdekes szerepet játszott hazánk történetében. — Borisz életének vázolására, mint amely a magyar-ukrán összekötetések történetére is nagy fényt vet, később részletesebben is rátérünk.

Kálmán fia, a szenvedélyes II. István, az ukrán fejedelmek viszálykodásába is beleavatkozott. 1123-ban történt, hogy a nyugtalan Jaroszlávot, II. Szvjatopolk néhai nagyfejedelem fiát, Vladimir Monomachos, kijevi nagyfejedelem, a ladoméri hercegi székéből elkergette s oda saját fiát helyezé. Jaroszláv Magyarországba menekült s II. Istvánnál keresett segítséget. A király azonnal felkarolta ügyét s nagy sereggel Vladimir vára alá indult, hogy azt megvívja vé-

dettje számára. A várat a nagyfejedelem odahelyezett fia, András védelmezte. Egy nap Jaroszláv túlközel lovagolt a várhoz s alig hogy visszafordult, utána lopózkodott két lengyel az őrsegből s lándzsájával leszúrta. II. István ezen szörnyen felindult s parancsot adott a vár rögtöni megvívására. A magyar urak azonban előbb tanácskozásgyűltek össze s mivel a háborút céltalannak ítélték, megtagadták az engedelmességet. II. Istvánnak mit volt mit tennie, nem ellenkezhetett s kénytelen-kelletlen hazatért.

Történetíróink különféleképp magyarázzák és fogják föl ezeket az eseményeket, illetőleg főleg az urak ellenállását. Márczali szerint a vitézek érezték a király akaratának, parancsának káros voltát. Szerinte, mihelyt Jaroszláv elesett, a háborúnak csakugyan nem volt többé célja. Az ellenkező nézetet Márki, Thallóczy képviselik. Márki Sándor „Az oroszok hazánk történetében” c. művecskéjében a következőképp ítéli meg az urak ellenzéki mivoltát: „egy Kievig való erélyes előnyomulás esetén a velünk ugyan rokon, de az atyafiságot nem-igen respektáló barbárokra (a kijevi birodalom népét, vagyis az ukránokat érti alatta) is lehetett volna hatni. — a tiszték fegyelmetlensége úgy akarta, hogy a király felsikerrel beérje és — igazi eredmény nélkül térjen vissza birodalmába. — István fiatal esze úgy látszik, sokkal számítóbó volt, mint bölcs környezetéé, mely sehogy sem tudta felfogni, hogy itt nem szomszédi szívességről, hanem valóban országos érdekről van szó, melynek legközelebbi ered-

ménye az ország északi határainak hosszabb időre való védettsége lehet.”

Thallóczy Lajos úgy magyarázza ezt a problémát, hogy itt a király személyi s családi érdeke forgott szóban. Királyaink folytonos beavatkozását az ukrán fejedelmek belügyeibe s *látszólag* céltalan hadjárataikat Halics vagy más részfejedelemségek ellen azzal próbálja megokolni, hogy: „A magyar királynak e szerepéhez okvetlen jussa volt, nem tekintve, hogy a régi emlékeket már a családi összeköttetés is ébren tartá. A magyar király ezek alapján, az orosz (ukrán) fejedelmek birtokához *magánjogot* formált, lévén neki nemcsak vérbeli jussa, hanem élt bennök az a tudat, hogy vezérkorabeli őseinek amazok népe adót fizetett, stb. Az orosz (ukrán) fejedelmeknek a magyar király udvarában volt a mentsváruk, — A magyar fensőséget elismerték, ha kellett, de ez nem volt s nem lehetett egyéb, pillanatnyi kényszerből folyó szónál. — a magyar királynak mindig volt pártja az oroszok között.” (Thallóczy: „IV. Béla magyar király emlékezete” c. művéből.)

Még II. István életében látnunk újból magyarokat szerepelni a halicsi részfejedelemségben, illetőleg az ott folyó belviszályokban. Ukrania e déli részében ugyanis Volodár fiai, Vladimirkó és Rosztiszláv még Vladimir Monomachos, kyjivi nagyfejedelem (uralk. 1112—1125) életében éles viszálykodásban éltek egymással; egyik a másikat akarta kitérni vagyonából, területéről, hogy aztán az egész fölött egyedül uralkodhassék. Vladimirkó Magyarországra jött, hogy István királytól segít-

séget kérjen s őt szövetségébe vonja. Míg odavolt, Rosztiszláv Szvenigorod várát vette ostrom alá, de ezt a magyar és ukrán védősereg oly vitézül tartotta, hogy Rosztiszláv végül is csúful eltávozott a vár alól. Vladimirkó azonban eredmény nélkül jött vissza Magyarországból s ezért Rosztiszlávval békét volt kötni kénytelen, melynek értelmében mindkettő megtartotta örökölt tartományát.

Vladimirkó többször is szövetségben állott a magyar udvarral s ebből a viszonyból kifolyólag állítólag egyszer egy magyar úr révén jutott volna az egész halicsi terület birtokába. Vladimirkó ugyanis utálta a lengyeleket, akik annak idején árulás útján ejtették atyját hatalmukba s kereste az alkalmat, hogy rajtuk bosszút állhasson. A lengyelek királya ekkor Boleszláv volt s szolgálatában egy Boris nevű, magyar főúr is állott, akire Vizlitza várának megvédése volt bízva. Vladimirkó rávette Borist, hogy urát elárulja s ennek megtörténte után a fejedelem az egész halicsi terület birtokába jutott. — A magyar urat szolgálataért gazdagon megjutalmazta és kitüntette, valamivel később azonban kasztráltatta és megvakíttatta, mert árulása miatt jellemtelen embernek és szörnyetegnek tartotta. (Karamsin: Geschichte des russ. Reiches, II. köt. 155. l.)

Vladimirkó, mint Könyves Kálmán fiának, a trónkövetelő Borisznak szövetségese, részt vett a II. vagy Vak Béla magyar király elleni hadjáratban is, azonban ezt a szereplését Borisz életrajzával kapcsolatban fogjuk bővebben méltatni a következő fejezetben.

DRAHOMANOV MIHÁLY

Fordította: *Munkácsi Mihály.*

Etudósok véleménye Miklosicsnak, a nagyszláv tudósnak e szavaiban összegeződik: „a kutatások bizonyítják, hogy az ukrán nyelvet önálló nyelvnek kell tekinteni és nem mint a nagyorosz nyelv tájszólását”; Lavrovski szerint: „e nyelv vonásai neki elvitathatlan jogot adnak, hogy független helyet foglaljon el éppen úgy, mint a többi szláv nyelv”. Az összes tudósok ilyen nézőpontból tekintik a dolgot és ma a világon nincs művelt ember, akinek eszébe jutna, hogy az ellenkezőt állítsa.

Ami a lengyel befolyást illeti, ennek az orosz miniszter kellelénél nagyobb befolyást tulajdonított, legalább azon értelemben, hogy bizonyos politikai személyiségeket megfélemlítsen, mert nem szegélyt hazudni, hivataios írásban azt állítva: „E jelenség (az ukrán mozgalom) annyival borzasztóbb és annyival nagyobb figyelmet érdemel, mert összeesik a lengyelek (!) politikai javaslaival és nagyon valószínű, hogy ezeknek köszöni eredetét (!), erre lehet következtetni a cenzurához érkezett kéziratokból és a tényből, hogy a kisorosz nyomtatványok legnagyobb része tényleg a lengyelektől származik.” Főleges mindent megcáfolni, mert aki többé-kevésbé ismeri a dolgot, tudja igen jól, hogy a jelentősebb ukrán írók közt nincsen lengyel; ha az akkori irodalomban fordul is elő két-három lengyel eredeti név, még több ilyen találkozódik az „orosz” irodalomban és a miniszter biztosan nem mondta volna azért, hogy az „orosz” irodalom a „lengyelek befolyása alatt” fejlődött. De alapjában mindez nagyon közönyös volt a „reform-korszak” orosz kormá-

Rabszolgasorban.

Az ukránok története dióhéjban.

nyára nézve és csak azon tényről volt szó, hogy kedvetlenül nézte, hogy a kievi művelődési és irodalmi mozgalom fejlődik a moszkvainak és a szentpéterváriak kárára. Azért tehát, miután az ukrán irodalom ellen fölhozott érvek között fölhozta azon tényt, hogy a kievi főkormányzó „veszedelmesnek és kárhuzatosnak találja az Ujszövetségnek kisorosz nyelvre történt és a lelkeszi cenzura által éppen e percben átvizsgált fordításának kiadását”, közleményét így fejezi be:

„A belügyminiszter addig is, amíg a kultuszminiszterrel a szent szinódus ügyészevel és a harmadik osztály, vagyis a titkos rendőrség főnökével újból megállapodik, a kisorosz nyelvű könyvek kiadása ügyében szükségessé látta, hogy intézkedést tegyen, hogy ilyen nyelvű munka megjelenése csak akkor engedélyezhető, ha szép-irodalmi; de a vallást, a közoktatást és a népies olvasmányt illető kisorosz könyvek kiadását föl kell függeszteni. Ezen rendeletet jóváhagyta a császár öfelsége.”

Ha hozzátesszük, hogy a cenzorok kevés tekintettel voltak az irodalom azon részére, mely még nem volt eltiltva, vagyis az irodalmi művekre, fölfoghatjuk, hogy a jelzett időtől és tíz évi időköz alatt miért jelent meg oly kevés ukrán könyv Oroszországban. De a dolgok ilyen állásának, amire a fenti közlemény szerzői nem számítottak és ezt a véget Gácsország idézte elő.

1772-ben, Lengyelország első fölosztása alkalmával az ukrán terület egy része, Gácsország, Ausztriának jutott. 1777-ben Ausztriához csatolták az ukrán lakosságú Bukovinát. Egészen

véve mintegy három milliónyi ukrán tartozott e birodalomhoz. Jobb politikai viszonyok mellett, majd az alkotmány elnyerése után az osztrák ukránok (rutének), e korszakban oroszországi testvéreik segítségével és befolyása alatt sikerrel valósítottak meg egynehány dolgot nemzeti ujjászületésükre, voltak iskoláik, volt sajtójuk és voltak képviselőik az osztrák parlamentben. Erre fordították az orosz ukránok mostan erejüket. 1867-ben megalapították a „Pravda” (Az Igazság) című lapot, melynek dolgozótársai voltak a legjobb ukrán irodalmi erők: Levicki J., Mirni, Sztáricki, Dragomanov, Kulis, Koniszki és mások. Ugyanakkor Gácsországban kiadták az orosz ukránok műveit. A cenzura nem engedte be e könyveket Oroszországba, de a Pravda újság mégis be tudott hatolni, habár egy részét kitorölték, vagy nyomdafestékekkel bemázolták.

1873-tól a cenzura, valószínűleg feladva az 1863. évi ukázt, és engedve az ukrán közvélemény hangtalan, de szilárd nyomásának, némi jóakaratot mutatott az ukrán irodalommal szemben. Ez a viszonylag kedvező időszak három évig tartott, mialatt az ukránok anélkül, hogy gácsországi munkájukat abban hagynák, Oroszországban sorozatos népies tudományos füzeteket adtak ki, kinyomattak harminc kötet munkát, vagy előkészítették azok kiadását, amely művek néprajzi anyagát különféle egyének gyűjtötték össze — népdalokat, meséket, legendákat, elbeszéléseket, melyeknek nagy tudományos fontosságuk volt és amelyek az ukráni tudósoknak előkelő helyet adtak nyugoti Európa tudománya terén. A cenzura megengedte még a bírósági törvénykönyv egy részét is ukrán nyelven, de az Ujszövetség állandóan tiltott gyümölcs volt az ukrán népre nézve; hasonlóképpen nem lehetett gondolni valamely ukrán szemlére vagy újságra.

De a szabadság e paródiája nem tartott soká. Kiebben megalakult az Orosz Császári Földrajzi Társulat Délnyugati Osztálya, mely ukrán tudósokból alakult és főleg a helyi földrajzzal foglalkozott és sokat ígérő volt a tudományra nézve. De az ukrán földrajzról és a kievi statisztikai népszámlálási adatok alapján az anyanyelv kérdéséről írott művek legendák voltak arra, hogy néhány ügyes emberből álló banda, mely jó üzletet csinált a saját „jó szándékából” és az ország „eloroszosításából”, amely bandát Juzefovics, a hírhedt renegát és magántanácsos irányította, lármát csapott a hivatalos sajtóban és Szentpétervárra formális följelentéseket küldött, melyben elmondta, hogy a Földrajzi Társulat leple alatt Kiebben titkos forradalmi társulat működik, melynek célja, hogy elszakítsa Ukrániát az orosz birodalomtól és melynek tagjai emiatt nagyon veszedelmesek politikai szempontból. E följelentések eredménye volt, hogy külön bizottság lett kinevezve, melynek tagjai voltak: a belügyminiszter, a kultuszminiszter, a titkos rendőrségi főnök és Juzefovics magántanácsos. A „fölszabadító cár” rendeletére a Földrajzi Társulat Délnyugati Osztálya föl lett oszlatva, kéziratok és gyűjteményei eltűntek, több tagja és általában az ukrán hazafiak Moszkva vidékére lettek internálva. nagy tömegű megkezdett vagy bevégzett mű meg lett semmisítve. Az ukrán irodalomra vonatkozólag az orosz kormány *titokban* (néhány hónap múlva ezen okmány közölve lett a Kormány Tudósítójában) a következő történelmi jelentőségű okmányt adta ki:

BELÜGYMINISZTERIUM.

Sajtóügyi főosztály.

1876. június 5.

3158. szám.

Folyó évi május 30-án császár Őfelsége méltóztatott elrendelni:

1. Tilos a birodalom határán behozni a külföldön ukrán nyelven megjelent barminő könyvet vagy füzetet, hacsak a sajtóügyi főosztály erre külön engedélyt nem ad.

2. Az egész birodalom területén tilos ilyen nyelven szerkesztett eredeti mű kinyomatása és forgalomba hozatala; kivéve:

a) a történelmi ügyiratokat és okmányokat és

b) irodalmi műveket; a történelmi okmányokban szigorúan érintetlenül fön kell tartani az eredeti helyesírást; az irodalmi művekben az általános orosz helyesírástól való letérés nincs megengedve és az irodalmi művek közzététele csak úgy engedélyeztetik, ha a sajtóügyi főosztály a kéziratot átvizsgálta.

Grigoriev, s. k.

a sajtóügyi főosztály főnöke.

E császári rendelet az orosz birodalom *tizenhét* millió ukrán nemzeti-ségű lakóját megfosztotta attól, hogy nyelvén írhasson. Majdnem az egész ukrán nyelvű irodalomnak meg kellett szünnie. A cenzura túlszigorú nyomása alatt könyv alig jelenhetett meg, mely Molière „Botcsinálta doktor” vigjátékának Litvinov asszony által készült fordítását betiltotta azon ürügy alatt, hogy sérti a házasság szentségét. Liszenkó a híres ukrán zeneszerző ki akarta adni „Csornomorci” c. operáját és habár a szöveg már régen ki lett nyomtatva, csak a zenét engedték kinyomtatni *szöveg és cím nélkül*. Hasonló dolog történt Szokolszki zeneszerzőnek „Tárász Bulba” operájával. A cenzura kezdetben megengedte a szöveg közzétételét, de mikor azt kérték, hogy engedjék meg a zenének a szöveggel való megjelenését, a cenzura visszautasította. A zsarnoki üldözés annyira ment, hogy mikor a cenzor a nagyorosz szemlékben elbeszélést látott, mely az ukrán életét tárgyalta jól értett orosz nyelven, törölte az ott elő-

forduló ukrán szavakat és moszkovita szavakkal helyettesítette. Az 1880. évtől, hála Polovcev szenátor türelmes-ségének, aki megszemlélte a csernigovi és kievi kormányzóságokat, e vad kormányzat szelidült, mint az alatt olvasható *titkos* körlevélből látható, melyet 1881-ben gróf Ignátiev N. belügy-miniszter a kormányzókhoz intézett.

A belügyminiszter körlevele 1881-ben.

„1876-ban, császári rendelettel életbe léptek a kis-orosz tájszólás használatát korlátozó szabályok. E szabályok, melyek a kormányzó urakkal az 1876. évi június 26-án 357. alatt lettek közzölve, a következő három rendeletet foglalják magukban:

(Következik a fön idézett rendelet szövege.)

„Ma császár öfelségének méltóztatt a következőt elrendelni:

1. A 2. pont a következő hozzáadás-sal egészítendő ki: a kiadványok szá-mához, amiket szabad kis-orosz nyel-ven kiadni, hozzáadandók a szótárak, föltéve, hogy a közönséges orosz helyesírás szerint vagy pedig a XVIII. századbeli helyesírás szerint vannak írva;

2. A 3. pontot úgy kell értelmezni, hogy a kis-orosz tájnyelvű drámai mű-vek, szindarabok, múdalog, melyeknek előadását előzőleg megengedte a drá-mai cenzura, valamint melyeknek meg-jelenését megengedte a sajtóügyi fő-osztály, szinpadon előadhatók a fő-kormányzók mindenkor engedélyével és az ő alájuk nem rendelt helység-ekben a kormányzók engedélyével. Azonkívül, a közönséges orosz hely-esírás használatának föltétele mel-lett, meg van engedve a kis-orosz táj-szólású zeneszövegek előadása, ha a sajtóügyi főosztály ehhez hozzájárul.

3. Teljesen megtiltatik speciális kis-orosz színházak alapítása, színésztar-sulatok szervezése, kizárólagos kis-orosz tájnyelvű darabok eljátszása.”

KULTURTÖRTÉNET

Tehát sikerült engedélyt nyerni, szinre hozni szindarabokat és hangversenyeket adni ukrán dalokkal oly föltétel alatt, hogy a hangverseny programjában lesznek nagy-orosz dalok és hogy minden ukrán darab szinpadai előadását orosz darab előadása kötelezőleg kíséri. Beengedtek (igaz, hogy rendetlenül) két-három gácsországi ukrán lapot és a belső cenzura megengedte több népszerű tudományos füzet megjelenését. De itten a cenzura már nagyon szeszélyes volt: ha megengedett füzetet a tudóvszról, ugyanakkor megtiltotta a másikat, mely a koleráról szólt. Szabad volt Szofoklesz „Antigoné”-ját és Shakespeare „Hamlet”-jét ukrán fordításban kiadni, de időszaki folyóiratot nem engedélyeztek és a vallás, valamint a történelem továbbra is kizártak maradt.

De e kedvező idő rövid életű volt. Hangverseny és szini előadás még tartja magát (kivéve Kievet, honnan teljesen száműzve voltak), de a cenzura két évi jóakarata után új reakció támadt. Már 1883-tól tudományos művet nem engedélyeztek, Tolsztoj gróf „Amiből az emberek élnek” elbeszélésének fordítását betiltották. Most a cenzura az ukrán irodalmat leszorította a néprajzi anyag és a jelen népelet eredeti irodalmi műveinek kiadására. Ami a vallást és a történelmet illeti, minden fordítás, a felső osztályok életét érintő minden irodalmi mű, az egész szépirodalom és történelmi költészet (kivéve Sevcsenkó „Kobzár”-ját, mely ma sem teljes), minden nevelésügyi kiadvány és minden gyermekolvasmány szigoruan tiltva lett. Minden ukrán kéziratot a kievi cenzorhoz kel-

lett beküldeni; a pétervári, moszkvai és odesszai cenzorok ilyen kéziratot nem fogadnak el, vagy csak azon esetben teszik, ha a szerző írásban kötelezi magát, hogy könyvét orosz városban adja ki, hol a cenzura megengedte. A kievi vagy más városi cenzor, amint a kéziratot átolvasta, megjegyzésével elküldte Szentpétervára a sajtóügyi főosztályhoz, mely a legtöbb esetben betiltotta (a kéziratot rendszeren nem adták vissza, a legfontosabb kéziratokat áttették a titkos rendőrséghez, mely Oroszországban a különös politikai felügyeletet gyakorolja); ha az lehetségesnek tartotta a kézirat kinyomatását, átteszi a cenzorhoz és ez írja rá az engedélyt. Ez az eljárás négy—nyolc hónapig tart. A kézirat letiltása esetén, a cenzura nem értesíti a szerzőt a végzésről. A hozzá intézett felszólításra azt feleli, a kérdés még nem dönthető el, vagy idézi a cenzurái szabályzat 22. pontját, mely szerint a mű betiltható *szellemé* és irányzata miatt; a cenzor egyedül ítél e szellemről és ezen irányzatról; azért e szakasz értelmében betilthatják e kifejezést is: „álmos vagyok”.

De ez nem minden. Az ukrán nemzetet az orosz kormány a kiirtásra kárhóztatta. Azért tiltanak el mindent, ami létét bizonyíthatja, még ha muszka nyelven is van írva. Ezért tiltották az ukrán nyelvtant, mely a hivatalos nyelven volt összeállítva és mikor ennek okát kérdezték, nagyon illetékes és beavatott személyiség cinikusan válaszolta: „Be gyerekes ember maga! engedélyt kér, hogy nyelvtant adhasson ki oly nyelvről, mely nyelvnek kormányzati felfogás szerint *nem szabad létezni!*”

Az ukrán történelem átnézete.

A régi idők 1569-ig.

Míg az ukránokat szabadságuktól az oroszok fosztották meg, addig történelmüket a történettudomány olvasztotta be az oroszéba. A kievi, ukrán nagyfejedelemségnek (X—XII. század) és a halicsi, lodomériai, ukrán királyságnak (XIII—XIV. sz.) történetét Európa tudományos körei Oroszország történetével kapcsolták össze. Ennek az volt az oka, hogy az ukrán történelem legfényesebb korszaka a normann varég-orosz dinasztia uralmának idejére esik, (ez a dinasztia a X. században Kiev körül alapított virágzó államot) s ez a maga nemzetiségének nevét (rusz) az általa birtokolt területre is ráruházta.

A kievi nagyfejedelmek lassan az északi, szláv törzsek fölé és a finn lakosság területére is kiterjesztették hatalmukat. A finnek könnyen elszlávosodtak s így létrejött a moszkovita típus. A kiváló orosz antropologus, Ivanovszkij, azt állítja, hogy az orosz faji jelleg átmeneti a mordvinhez és az altáji-tatárhoz. Míg délen, az úgynevezett „orosz” történelem tulajdonképpeni színhelyén, már a XII. századtól az „ukrán” (ukrainskyj) jelző alakul ki a népre vonatkozólag, a szláv-finn északon a népet a moszkvai, „muszka” (moskovskyj) s államukat „Moszkva” névvel jelölik meg. A kievi nagyfejedelmekről a család oldalágára szállott át a Szuzdal-Moszkva fölötti uralom, a részfejedelmek megőrizték azonban egymásközötti függetlenségüket. A dinasztikus kötelék felbomlása, mely csakhamar bekövetkezett az északi és déli varég-orosz hercegek között, az ukrán és orosz nép természetes szétváló folyamatát jelezi csupán. A moszkovita birodalom és az ukrán fejedelmek között hosszantartó harcok dúltak mindaddig, míg Moszkvának sikerült a kievi nagyfejedelemséget tönkre juttatnia és ideiglenesen hatalma alá vetnie.

Már az eddigiekből is látható, hogy mindaz, amit régi orosz történelem gyanánt állítanak az emberiség elé, tulajdonképpen nem más, mint ukrán történelem. Míg Ukrania abban az időben — amint azt a lengyel történész, Lelevel, írja — azon a kultúrfokon állott, amelyeken Nyugat-Európa országai, míg az ukránok — ezt ugyancsak a lengyel Strykovszki bizonyítja — maguknál, a lengyel szomszédoknál 200 évvel hamarabb tanulták meg a betűvetést s míg végül fővárosuk, Kiev, középpontja volt a keleteurópai kereskedelemnek s virágzóbb volt valamennyi más szláv városnál, addig Moszkva egészen Nagy Péterig a sötétség birodalma maradt, ahol az Ukrániából odatelepedett könyvnyomtatókat, mint varázslókat üldözték. A két állam belső szerkezete teljesen különbözött egymástól. Míg Kiev birodalmában a fejedelmek együttes működésével a demokrata elvek jutottak felszínre az állam kormányzásában, amelyek föletémenyese a szabad, ukrán polgárok gyűlése, a „Vicsé” volt, addig Moszkvában a legzsarnokibb önkényuralom tobzódott.

Moszkva a maga alávetettségében kibőjtölte a tatárok uralmát,

Kiev azonban, valamint a későbbi, ukrán, hatalmi középpont, Galicia és Lodomeria királyságok (Halics és Vladimir), az ázsiai nomádokkal vívott örökös küzdelmekben ment tönkre. Galicia a XIV. sz. derekán lengyel fennhatóság alá került. A többi, ukrán terület a litván fejedelmek által létrehozott litván-rutén nagyfejedelemség alkotórésze lett, amelyben az ukránság úgy a nyilvános életben, mint a kultúrában vezető szerepet játszott. Rutén volt a hivatalok és az udvar nyelve ezen uralkodók alatt, még akkor is, mikor a lengyel királyi koronát tették fejükre, bezárólag a XVI. századig. A litván törvénygyűjtemény, a „Litovszkyj Statut” első megszerkesztésében tisztára rutén nyelven íródott.

Ukránia politikai jelentőségét az 1569-ik évben kezdi elveszíteni, amikor végbemegy Ukrania, Lengyelország s Litvánia teljes uniója. Míg az ukránok politikai önállóságának gondolata a litván-rutén államban még teljes mértékben érvényesült, addig a lengyelség ezt a maga országában csakhamar bilincsekbe verte; ezeket a bilincseket aztán az ukrán nép vagy egy századnyi elnyomatás után egy hatalmas és eredményes fölkelésben törte darabokra.

Ukránia újabb története.

Az ukrán középkor 1569-ben ér véget, amikor Ukrania Lengyelországgal egyesül. Az ukrán történelem továbbvivője maga a nép lesz, mely a varég-orosz és az elukránosodott litván fejedelmek helyére lép. A nemzeti ideálok letéteményese főleg a már ekkor magas kultúrfokot elért ukrán polgári osztály lesz, amely a maga, a nemzeti egyház védelmére szolgáló, egyházi testületei révén, nemcsak az egyházi, de a politikai élet irányításába is befoly. Ezzel egyidejűleg erősödik meg a nemzet akaratainak végrehajtó szervezete, az ukrán harcosok osztálya. A kozákuralom korszaka köszöntött be.

A nemzet önfenntartási ösztönének megnyilvánulása volt az, hogy Ukrania keleti határán a be-betörő nomádok miatt állandó őrskégek állottak már a X. századtól kezdve. Az örökös harchoz szokott földművesek és kereskedők közül a XVI. században a nyugateurópai lovagrendek mintájára alakult, szervezett harcos-osztály vált ki, a kozákok. Névlegesen uruk a lengyel király volt ugyan, de a Dnyeper zuhogói között, megerősített táborukban élő zaporogi-, vagy sziczkozákok nem ismerték el az ő uralmát. Életcéljuk a haza védelme volt. Háborút viseltek Törökországgal, gyakran Konstantinápolyig elhajóztak s elpusztították kikötőjét. II. Rudolf hívásának engedve, részt vettek a törökök ellen viselt hadjáratban s elpusztították Moldovát. Ugyancsak a törökökkel harcoltak a lengyel király oldalán és 1621-ben vezérük, Szahajdacsnij alatt, aki „a Dnyeper mindakét partjának” hetmánya volt; megmentették Lengyelországot a tatár veszedelemtől Chotinnál. Segítettek a lengyeleknek Moszkva elfoglalásában s a XVII. század végén Szobieszki seregével indultak útnak Bécs fölmentésére, amiben az ukrán kozákoknak csakugyan döntő szerepük is volt.¹⁾

A lengyel kormányzat erőszakoskodásai, amelyekkel az ukrán

¹⁾ Ebben az időben alapította Bécsben az első kávéházat az ukrán Kolicszky, recte Kulcsickij. Eddig — tévesen — lengyelnek tartottak.

kozákokat a lengyel politika szolgálatába akarták kényszeríteni, vég-eredményben csak a függetlenítő törekvéseknek váltak hasznára. Növelte az ellentétet, hogy a kozákok maguk közé fogadták azokat az ukrán jobbágyokat, akiket lengyel uraik zsarnoksága elűldözött. Nemsokára mint a jobbágság felszabadításának szószólói és az ukrán egyház védelmezői úgy léptek föl az ukrán papirenddel egyetemben, mint a nemzeti eszme fő képviselői és felállították azt a követelést: „hogy ami ukrán népünknek része legyen mindazon jogokban és privilégiumokban, amelyek őt megilletik,” majd elhatározták, hogy ezeket a jogokat fegyverrel fogják kiküzdeni. Így kezdődött meg a kozákok küzdelme Lengyelország ellen, míg végül Chmelnickyj Bohdan hetmánnak sikerült a XVII. század derekán az ukrán népnek visszaszereznie szabadságát. Chmelnickyj magát „ukrán egyeduralkodó”-nak nevezi s az ukrán államjog alapján megteremti „az ukrán birodalmat Lembergig, Halicsig és Cholmig”.

Ukránia Moszkvával szövetségben.

Az ujjászületett ukrán állam nem volt abban a helyzetben, hogy csupán saját erejére támaszkodhassék annyi ellenséggel szemben és Chmelnickyj, aki úgy hadvezérnek, mint diplomatának kitünő volt, országának szövetségestársat keresett. Tárgyalásokat folytatott a Moldvával, Erdéllyel és Svédországgal, majd a török szultánnal is, míg végre a Moszkvával való szövetségben állapodott meg. Így jött létre a szerződés 1654-ben, Perejaszláv városában, Ukránia és Moszkva között, amely a mai napig sem veszítette el államjogi érvényességét és bele van vésvé az orosz törvények ércablájába; be van vezetve „az orosz birodalom törvényeinek teljes gyűjteményébe” is. A szerződésben a következő alapvető pontok vannak: *Ukránia saját közigazgatása, igazságügye, pénzügye és hadserege* megmarad stb.; a teljes hatalommal fölrüházott államfő, a szabadon választott hetmán kormányozza, *akinek jogában áll, hogy idegen államok követeivel önálló tárgyalásokat folytasson*, amennyiben azok nem Moszkva ellen irányulnak.

Ukránia államszervezete a következő volt: A polgári és katonai igazgatás élén élethossziglan a kozákok szabad akaratából választott hetmán állott. Szabad választásból nyerték más hivatalnokok is állásukat. A hetmán mellett egy minisztertanács volt, ez volt a legfőbb nemzeti tanács. A tizenhat közigazgatási kerület élén az ezredek állottak. A városok a német jog szerinti önkormányzatot kapták. — Különleges autonómiának örvendhettek a zaporohi szics-kozákok.

A perejaszlávi szerződést a hetmán és az ezredek írták alá. A kievi metropolita és az egész ukrán papirend már előrelátóbb volt; a szerződés gonosz következményeit előre sejtve, az aláírást megtagadták. Az így létre jött uniót Oroszország és Ukránia között hol real-, hol meg perszonal-uniónak deklarálták a jogtudósok; az utóbbi felfogásnak éppen Szergejevics, orosz jogász, a főképviseelője. Akárhogy is áll a dolog, annyi bizonyos, hogy a szerződés Ukránia autonómiájának a „Magna Chartá”-ja, amelyre az ukránok mind a mai napig teljes joggal hivatkozhatnak Oroszországgal szemben, aminthogy hivatkoztak is mindenkoron.

Sigma.

Dr. FODOR FERENC.

**Ukránia földrajzi kialakulása
és hazánkhoz való viszonya.**

Az elméletnek mindig a gyakorlati élet előtt kell világitania, azért tekintsük át még röviden, hogy milyen földrajzi, forgalmi és gazdasági vonatkozásban kellene állania hazánknak a cárizmus ölelő karjából kiszakított Ukrániával. Ne zavarjon most bennünket az a gondolat, hogy sajnos, ezek a karok még mindig szorosan ölelik az ukránság — torkát, a kérdés politikai részét majd elintézik az ukrán nemzeti légiók, a győztes középeurópai szövetség nemzetgazdasági által sarkalt politikusai. A mi feladatunk a kérdés ébrentartása, s annak megvilágítása, hogy minő földrajzi előnyökkel járna hazánkra egy szabad Ukránia létesülése.

A kérdés nemcsak hazánkra nézve fontos, de összes szövetségeseinket érdekelheti, különösen a Dunára és a Fekete-tengerre való tekintettel. A háború eddigi eredményei ugyanis rendkívül mélyreható változásokat idéztek elő a Duna és a Fekete-tenger politikai-földrajzi helyzetében. A Duna vonala, amely eddig sohasem volt igazán a kezünkben, noha magyar elme és magyar pénz nyitotta meg az Aldunát a nemzetközi forgalom számára, a világháború egyik legfontosabb eredményeképpen felszabadult az ellenséges szerb szomszédság fenyegetése alól, másrészt a szövetségünkhöz csatlakozott Bulgária a még szint nem vallott Romániával szemben

lejobb is biztosítja számunkra ezt a fontos kereskedelmi vonalat. A dunai út azonban nem csak a Bulgáriával való kereskedelmi összeköttetésekben fontos, hanem mint a Fekete-tengeren át érkezett török és más áruk szállítóvonala is. Igen természetes, hogy míg a Duna-torkolat orosz kézben, tehát ellenséges hatalom birtokában van, mindaddig nem számítható a dunai forgalom föltétlenül biztosítottnak, különösen török szövetségésünkkel való összeköttetésben.

Még inkább előáll számunkra a Duna-delta felszabadításának szükségessége a Duna-Adria vasút régóta tervezett, de most már valószínűvé vált kiépítésével, ami által még fontosabb kereskedelmi úttá lesz a különben már a szövetségések kezében levő Duna.

Oroszországnak a Duna-deltától és a Fekete-tengertől való visszaszorítása, csak az ukránságnak önálló államisághoz való jutása által volna elérhető, ami által nemcsak a Duna válnék a középeurópai szövetségések kimondhatatlan fontosságú kereskedelmi útjává, de a Fekete-tenger is rendkívül nagyot nyerne jelentőségében. Törökországgal való legolcsóbb és így legjelentősebb összeköttetésünk a Fekete-tengeren és a Duna-torkolaton át vezet. — Kis-Azsia kihasználatlan területei a Fekete-tenger partjain fekszenek. Az Adriára minden valószínűség szerint útat nyerő Bulgária csak

úgy használhatja fel három tengert összekapcsoló, rendkívül előnyös helyzetét, ha a Fekete-tengeren nem lesz több orosz flotta. Egy szabad ukránság szabad Fekete-tengert, s így szabad fekete-tengeri kisázsiai kikötőt jelentene Németország számára Mezopotámia felé, honnan a Bagdad felől megépített vasúton átrakott árut tovább mindegyik vízi úton lehetne szállítani föl Regensburgig.

Oroszország minden törekvése oda irányult, hogy a Fekete-tengertől orosz beltengert csináljon. A háború eddigi iránya és eredményei azonban mind arra vallanak, hogy az óhajtott orosz beltenger helyett egy szövetségesek által bírt Fekete-tenger fog kialakulni, ennek a kialakulásához föltétlen szükség volna azonban a szövetségeseknek egy szabad Ukrániára.

Egy szabad Ukrania jelentékenyen megjavítaná hazánk külpolitikai fekvését is, amin a háború különben már eddig is sokat lendített. Hazánk politikai határának 50%-a a velünk szoros külpolitikai és katonai közöségben élő osztrák állammal szomszédos, a további 20% Romániára, 11%-a a most már okkupált szerb államra, 14% Boszniára esik. Ez a határalakulás bizony eléggé kedvezőtlen, de még kedvezőtlenebb volna, ha az osztrák állammal, amelyre határunk nagy része esik, nem volnánk szoros kapcsolatban. Az államokra nézve igen kedvező az olyan fekvés, hogy lehetőleg sok állammal legyen szomszédos, s egy-egy szomszédjával lehetőleg rövid vonalon érintkezzék. Nem csak gazdasági, de katonai előnyök is biztosit az ilyen fekvés.

Gazdasági előnyeit nem kell fejtegetnem. Katonai és politikai előnyei pedig abban vannak, hogy önvédelmi háború esetén, mint aminő számunkra a most dúló világháború is, nem keríthető körül teljesen, valamilyik becsületesen semleges szomszédja felé mindig csak sikerül kijárót találni. Mit jelentett volna az számunkra, ha a háború elején déli határainkon legálább csak egy keskeny vonalon ékelődik be Szerbia és Románia közé a bolgár határ! A háború folyamán Szerbia letűnően az ellenségek sorából, hazánk határának 11%-a szabadult fel az ellenséges nyomás alól. Ezek alapján nem kell tovább fejtegetnünk, hogy mily fontos külpolitikai előnyökkel járna az hazánkra, ha északkeleti határán Románia és Oroszország közé egy szabad ukrán állam ékelődhetne be.

Nemcsak hazánkra, de az egész monarchiára nézve jóval kedvezőbb külpolitikai szituációt jelentene ez az új szomszédság. Katonai tekintetben ugyanis az osztrák állammal együtt kell egy egységnek tekinteni hazánkat.

Így vizsgálva a monarchia határát, a következőképpen oszlik meg az egyes szomszédok között:

Németország 27%, Oroszország 16%, Románia 15%, Olaszország 10%, Szerbia 9.5%, Montenegró 4%, Svájc 3%, a tenger 15%.

A most folyó háborúban ezen államok közül a Németországgal való katonai együttműködés folytán mentesítve volt a honvédelmi kényszer alól 27%, Svájc becsületes személyessége folytán 3%. Ellenséges országok és el-

lenséges flották fenyegették tehát a monarchia 54·5' -át, ezenkívül Románia állandóan bizonytalan magatartása folytán ezen oldalról is 15' -át, összesen tehát az egész határvonal 69·5' -át kellett őrizni. Rendkívül kedvezőtlen kép! A politikusok és a katonai fegyverek titka, hogy mi lesz a sorsa Lengyelországnak, az ukránságnak. Annyi azonban kézenfekvő dolog, hogy rendkívüli külpolitikaj megkönynyebbülést jelentene, ha az orosz határ nagy részét egy barátságos lengyel és ukrán határ váltaná fel. Ezzel egyszersmind déli és délkeleti határunk politikája is egyszer és mindenkorra megállapodást nyerne. Ha az Alduna mentén Bulgária ékelődne Románia és Szerbia, északkeleten pedig Ukrania Románia és Oroszország közé, a túlfutott román kedélyek is lehülnének, s Erdély sem lehetne többé semmiféle idegen álmok tárgya.

Nem lesz érdektelen, ha végül pár szóval megemlítjük hazánknak az ukrán területekkel való gazdasági összeköttetéseit. A Fekete-tenger északi partjainak meleg, forró nyara igen sok olyan mezőgazdasági cikket termel meg, ami nálunk, ha nem is teljesen hiányzik, de kielégítő mennyiségben nem terem, mint pl. a dohány, mák, kender, len. Viszont ennek a kiválóan termékeny területnek igen nagy szüksége van gazdasági gépekre, amiből viszont hazánknak van túltermelése. — S most vessük egybe ezzel bármelyik évi külkereskedelmi statisztikánkat, s meggyőződhetünk róla, hogy *hazánknak Oroszországgal való külkereskedelme tulajdonképpen*

Ukriániával való külkereskedelem, Oroszországból jóformán kizárólag azt hozzuk be, amit az ukránság termel, s tőlünk azt viszik ki, ami e földmivelő, termékeny területnek szükséges. Így pl. átlagos értékben az Oroszországból való behozatalunk évi értéke 12 millió K, ebből dohány 1·7 millió K, kender és kenderkóc 1·5 millió K, a kivitelünk pedig 10 millió K, ebből mezőgazdasági gép 2 millió K. Vagy vegyük az 1912. évi külkereskedelmi statisztikát. Eszerint oroszországi behozatalunk főbb tételei: kender 2·8, mák 1·4, len és tea 1:2, dohány 1:7 millió K.

Most még az a kérdés, hogy melyek azok a fontos külkereskedelmi útaink, amelyek ezen területtel összekötnek bennünket. Az ukránok-lakta földdarab a mi északkeleti Határkárpatjainkra támaszkodik, a Kárpátok külső övének lassan leereszkedő rétegein már ukránok élnek. Világosnak látszik tehát, hogy azok a vasúti vonalak kötnek össze bennünket, amelyek e határlánc hágóin hagyják el hazánkat. A dolog mégis úgy áll, hogy a vonalak kereskedelmi jelentősége igen csekély ahhoz képest, amit a Duna és Fekete-tenger jelent nekünk e területekkel való kereskedelmi összeköttetésünkben. Első sorban is e kárpáti vasútak főképpen sztratégiai értékűek, s irányukat is katonai szempontok szabták meg. Másodszor e vonalak a Kárpátok túlsó lejtőin szétágaznak ugyan, de az orosz vonalakkal való kapcsolódásuk igen hiányos, az orosz vonalak is főként sztratégiai okokból és célokból épültek. Mindössze két vonal az, amely összeköttetést kap az ukrán területek köz-

pontja felé, s ez a tarnopoli, a másik a Pruth-folyó menti vonal. A többi vonalak Romániába, vagy Volhynia felé futnak ki. — Vegyük hozzá még ehhez, hogy a Kárpátok öve oly hatalmas földrajzi és politikai választóvonal, amelyen át intenzív gazdasági összeköttetést létesíteni, különösen akkor, ha egy olcsóbb és kényelmesebb vízi út áll rendelkezésre, nehéz feladat. A Kárpátok széles láncá amilyen jó honvédő bástyának bizonyult, éppen olyan erős forgalmi akadály is, így pl. hegység peremén fekvő vasúti állomások távolsága a következő:

Munkács-Stryj 152 km., Ungvár-Sambor 225 km., Huszt-Stanislaw 242 km.

De jól van ez így! Hazánknak a Kárpátok észak felé, honnan a nagy északi veszedelem fenyeget bennünket, oly megbonthatatlan földrajzi egységet kölcsönöznek, amely szinte reá kényszerít bennünket, hogy politikai és kereskedelmi összeköttetésünket dél felé, a Duna vonalán keressük, s ne engedjük magunkat semmi politikai lidércfény által a Kárpátokon túl kicsalogatni, ne bontsuk meg erős egységünket, mert akkor magunk szolgáltatójuk ki magunkat egy elsöprő hatalomnak! Van nekünk jó forgalmi útunk minden keleti barátunk felé, ez vezet majd el bennünket az ukránsághoz is, ennek a vonalnak a föltétlen biztosítása legfontosabb érdekünk, s ez, ismétlem, egyedül a Duna vonala.

Gondolatmenetünket röviden összefoglalva, egy szuverén Ukrania létesülését követelik a politikai, történelmi, néprajzi és

művelődési okokon kívül, amelyeknek tárgyalása nem volt célunk, először az európai államalakulásokban mindinkább tért-hódító földrajzi elvek, földrajzi egységek kialakítása, amit Ukrániának úgy tektonikai szerkezetében, mint klímájában, felületi viszonyaiban is megtalálunk. Követelő szükségképpen áll elénk Ukrania létesülése a Duna biztosítása céljából, továbbá a Fekete-tenger felszabadítása, végül hazánk kedvezőtlen külpolitikai fekvésének megjavítása érdekében.

Sajnos, kulturális és kereskedelmi viszonyaink mindeddig oly kisméretűek voltak, hogy a magyar politikus, a magyar kereskedő nem igen tekintett át a Kárpátokon, a Duna vonalán túl, hogy mi is történik ott. A világrengető leszámolásnak kellett eljőnnie, hogy a magyarság felismerje kulturális és gazdaságpolitikai hivatását, amely egyedül és kizárólag Kelet felé mutat, a Duna-vonalra utal bennünket. E vonalnak végállomása az ukránok földje. Nem tudjuk, mit hoz a jövő, de egyet nem szabad elfelejtenünk: ameddig a magyar honvéd szuronya eljutott, odáig a magyar kultúra munkásainak és a magyar kereskedőnek is el kell jutnia, s innen már nem szabad visszatekinteni. Csak előre, s jegyezzük meg még, hogy a magyar honvéd már eljutott Ukrániába.

A német gyakorlati érzék a *Freie Ukraine* c. gazdasági és kulturális egyesület segítségével máris keresi Ukrániával kapcsolatait. Nagyon időszerű volna hát, ha ugyanezt megteszi a magyar is.

Dr. OHONOVSKYJ EMIL

egyetemi tanár

1

Amaz oknál fogva, hogy a külföld előtt ruténnak ismert ukrán nyelvet nem mértékadó ítélok igen gyakran az oroszszal azonosítják, avagy szerkezetét illetőleg nem kellőleg méltatják, e munka szerzője feladata gyanánt azt tűzte ki, hogy e nyelv sajátosságait kimutassa, az orosztól való különállóságát bebizonyítsa és egyúttal e két nyelvnek egymáshoz való viszonyát megvilágítsa. Igazán különös, hogy egy nyelvet, amelyet századokon át önállóan tekintettek s amely századokon át termette a maga irodalmi gyümölcseit, újabban *politikai* okokból vagy teljesen ignorálnak, vagy pedig az orosz nyelvnek, néha-néha a lengyelnek egyszerű tájszólása gyanánt tekintenek.

Ebben a legtöbb félreértésre bizonynyal e két nyelvnek azonos hangzású neve („ruthenisch és russisch”) adott alkalmat. Minthogy t. i. mindkét szónak egy és ugyanazon alakú mellékneve van: *ruszkij* jazyk, amely alatt a muszka a magáét érti éppen úgy, mint a rutén, a dologgal nem ismerős külföldi könnyen jöhet arra a gondolatra, hogy e két nyelv között lényeges különbség nincsen. Itt csupán az az egy gondolat vigasztaló a ruténnak mondott ukránságra nézve, hogy a nyelvnek pusztá elnevezése — tehát külső jege — éppenséggel nem határozza meg magát a nyelvet. Mert az élet — hiába volt minden erőszakolás — azt igazolta be, hogy *itt két nemzetnek két külön nyelvével van dolgunk*.

Hogy kétféle „orosz” (azaz ruszkij)

Az orosz és ukrán nyelv viszonya.¹⁾

Miklosich, Schleicher, a lengyel Malinowszki, az orosz Lavrovskij és Dahl kijelentései.

nemzet van, ezt *Kosztomarov* Miklós neves történetíró megdönthetetlen bizonyítékkal még a 60-as években mutatta ki oroszul írott „Két orosz nemzet” c. tanulmányában.²⁾ A valódi történeti élet csakugyan azt mutatja, hogy az oroszoktól céltatosan kisorozoknak keresztelt ukránok 12 százados történelmüknek legnagyobb részében a moszkovita szomszédal szemben teljességgel *idegen* nép gyanánt szerepelnek.³⁾

Ami a „kisorosz” nevet illeti, Halicsnak és Volodimériának utolsó fejedelme, II. György, 1334-ben a „natus dux totius Russiae minoris” nevet fölvette ugyan, de ez nem a nagyoroszokkal szemben jelölte kicsinek a rusz-földet, hanem azt fejezte ki, hogy az eredetileg Kievet körülkeletkezett Rusz állam a tatárok hódítása miatt csak erre a nyugati részre kisebbedett le, amely név aztán a tatároktól való fölszabadulás után átment az eredeti kievei hazára is. Ezt azóta vegyesen Kisorozsországnak és Ukrainának ne-

¹⁾ Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache, Lemberg 1880. c. munkájából.

²⁾ Ezt más alkalommal szintén hozni fogjuk Szerk.

³⁾ Petermann: Mitterlungen, 24 Bd. 1878. Gotha, pag. 333.

A VII–VIII. századbéli ukránoknak mai utódjai éppen olyan idegenek a mai szlavfajtájú oroszokkal szemben, mint hogyha pl. a VII–VIII. századbéli ukrán területen szerbek laktak volna. A szerb is szláv, az orosz is az; de ha még egy politikai testben is laktának szerbek az oroszokkal, akkor is csak nyelvi rokonság volna közöttük. Sem egynek nem lehetne állítani a kettőt, sem a szerbet az orosz nyelv tájszólásának. Pedig az ukrán igen közel áll a szerbekhez: sokkal közelebb, mint az oroszhoz. Sz.

veztek. A kozákok hetmánjának, Chmelnickyj Bohdának, Alexius moszkovita fejedelemmel 1654-ben kötött ú. n. perejászlávi szerződésében — amelyben a katolikus lengyelek vallási türelmetlensége miatt Lengyelországtól elszakadt ukránok a muszkával personalis unióba léptek s amely naggyá és névben is *orosszá* tette az addig jelentéktelen *moszkvai* fejedelemséget — az ukránok-lakia ezt a deli területet értették Kisoroszország alatt.

Újabb időkben az ukraina-ukrain — magyarul ukrán — név mindinkább kezd általánossá válni. Ukrania eredetileg a délvidéknek Lengyelország és a török-tatár puszták között fekvő határszéleit jelentette. Itt játszódtak le a XVI—XVII. századbeli kozák szabadságharcok hősi korának eseményei és itt középpontosult 1798-tól 1876-ig, az ukrán nyelv drákói elnyomatásának kezdő évéig, az ukránok irodalmi tevékenysége is. Ez magyarázza meg az ukrán név mai népszerűségét a régi ruszin vagy rutén helyett, amelyben mindig ott érzik valami a muszkát jelölő és hozzá némileg hasonló ruszból is. Érthető tehát, hogy szokottabb momenklatura hiányában a rutének nyelvét manapság ukránnak mondogatják. *Sőt nagyon valószínű is, hogy az „ukrán nyelv” elnevezés a jövőben általánossá válik*, minthogy a „kisorosz nyelv” eléggé furcsán hangzó. Képzeljük el, hogy a svájci ladinok és rätorománok 1654-ben Itáliához csatlakoznak vala: vajjon e miatt nyelvüket nevezhette volna a talián valaha is kis-olasz nyelvnek? Milyen is lehetne a kis-francia, kis-angol nyelv . . . ?

Az egész világ megmosolyogná ezt, de azért az ukránokra vonatkozólag az egész világ belement az orosz kelepcebe és a *kis orosz*t mégis elfogadta.

Éppen így a „kis-orosz és nagy-orosz nyelv” — értelme szerint — egy

és ugyanazon nyelvnek csupán jelentéktelen módosulását jelentené; ezért tehát a kisorosz szó nemzetileg éppen úgy, mint néprajzilag, valamint nyelvészetiileg is tarthatatlan. Mert miért volna *kicsi* az ukrán? Termetében talán? Hiszen általában sokkal magosabb növésű, mint a muszka, a *nagy-orosz*. Lélekszámában? Hiszen 30 milliós nemzetet csak nem lehet kicsinynek állítani! Az egésznek magyarázata az, hogy a muszka nagyon jól tudja, miszerint az ukrán ő vele nem egy-azonos nemzet, orosznak tehát egyenest nem nevezheti; minthogy pedig politikai okokból ukránnak sem akaródzik őt nevezni, de hogy mégis némi orosz *szinezetet* adjon a dél-oroszági földnek, hát egyszerűen kisorosznak, azaz nem ukránnak, de mégis csak orosznak nevezte el lakosait.

A jelenben (1880) mindazonáltal el lehet tekintenünk ennek a russ-russisch szóval való azonosíthatásától és az ukrán nemzet meg nyelv jelölésére ideiglenesen a rutén kifejezéssel is élhetünk. A „Ruthéni” név, mint ismeretes, latin krónikákban már a XI. század óta szerepel, általánossá azonban csak a XV—XVI. sz. folyamán vált, amikor a latin műveltségű Európa is észrevette a moszkovita és a rutén nemzetek közötti nagy különbségeket és emiatt az éjszaki állam népét moszkovitának nevezte, a déli állam ukrán nemzetét pedig ruténnek. (*Páriz Pápaink* szótára szerint is meglátszik, hogy az orosz név eredetileg az ukránt jelentette és nem a muszkát; ő nála ugyanis *Ruthenus = orosz, Russus = moszkovita!* Sz. H.) Ennek következtében az akkori tudományos világ is így tette meg a megkülönböztetést, ami egyebek között jól meglátszik a *Bohorics* Ádám-tól írt legrégebbi szlovén nyelvtannak már a címében is. Ezt a különbséget azonban Ukrániának a moszkvai fejedelemséggel való egyesülése (1654) óta

két századon keresztül többé nem tettek meg. — Attól az időtől kezdve ugyanis a régi híres Kiev mindinkább elvesztette műveltséghordozó miszióját, minthogy a műveltek nagy része, mint aminő egy Sztavineckyj Epiphanus, Polockyj Simon, Rosztovszkyj Demeter és mások — mind Moszkvába költöztek át, ami által a „rutén” irodalmi munkásság középpontjává Moszkva lett. Ezek a reformátorok azonnal munkába fogtak, hogy szétbontsák annak a kínai falnak vaskapuit, amely mögött a byzantinus-keleti kultúrának torzképe alakult ki. Munkájukat siker követte: Moszkva útát tört magának az európai kultúra felé a XVII. század végén azáltal, hogy ukránok lettek szellemi életének vezetőivé.

Mint ahogy időközben Nagy Péter minden ukrán és muszka földet hivatalosan orosznak jelentett ki és az új orosz irodalomnak — mint nagy pártfogó — a későbbi pánszlávisztikus irányhoz vezető lökést adott, szinte kikerülhetetlenné lett, hogy az ukrán nyelv háttérbe szorult.

A nemzeti sajátosság öntudata megmaradt az ukránokban ugyan továbbra is, nyelvük azonban nem fejlődhetett a körülmények miatt egy egész századon keresztül, az ukrán politikai élet teljes agyonveretésének századában. Ekkor azonban fordulat állott be.

A francia forradalom hullámai gyöngye fodrocskák alakjában eljutottak Keleteurópába is, s ezeket leg hamarabb az ukránok kapták föl. A nagytehetségű *Kolláreuszkij* Iván (1769—1838) volt az első, aki a travesztált Aeneissel és két drámai erkölcsrajzával az új ukrán nemzeti irodalom alapját vetette meg. Ezek mindegyike egy-egy ukrán nemzetéleti tükör, legkivált a travesztált Aeneis. Ezek által a muszkával szemben való ellentét régi öntudata fölfrissülvén, az ukránok között egész sor jönevű író lép föl, akik között a legkiválóbbak

Kvitka, Marko Vovcsok, Kulis, I. Levickij, de a legnagyobb, aki a legtar-
tósabb hatással volt kortársaira és a
mai nemzedékre is egyaránt, *Sev-
csenkó Tárász*. Az ukrán nemzeti ön-
tudat már régen élénken élt az orosz-
földi ukránokban, amikor az osztrák-
ukránok (akkor még lengyeleknek te-
kintették őket!) a teljes ellengyelese-
dés miatt még öntudatlanok voltak;
1860. táján azonban ezek megismervén
Sevczenkó írásait, azonnal lerázták
magukról a lengyel-látszatot és igazi
ukránokká változtak. — Ez annál is
könnyebben mehetett, mert *Sáskevics
Marcján* még 1837-ben lépett föl a
Sevczenkóéhoz hasonló költögető esz-
mékkel és ugyancsak tiszta ukrán népi
nyelvel; néhányan tehát már megis-
merkedtek az új eszmékkel. Ezek
azonban nem voltak sokan, mert Sás-
kevics verseit az akkori lengyel ura-
lom miatt Gácsországból kinyomatni
nem lehetett, emiatt ezek *magyar* föl-
dön, Budán, az egyetemi nyomdában je-
lentek meg és bizony odahaza nem nagy
példányszámban terjedhettek el. Mind-
azonáltal Ausztriában a nemzeti iro-
dalomnak éppen olyan megalapítója
Sáskevics, mint amilyen az oroszföldi
ukránokra nézve Sevczenkó.

Amióta az orosz kormány (1876)
kiadta hihetetlen ukázát, amely az uk-
rán nyelv használatát templomban, is-
kolában, hivatalban és sajtóban meg-
tiltotta, az ukrán nyelv és irodalom
csakis az alkotmányos Ausztria terü-
letén indulhatott fejlődésnek — de itt
is csak a lengyel cenzura nyüge alatt,
amely később még a ruszofilizmussal
is párosodott.

Ha az ukrán nyelv a rokon muszká-
val szemben századokon át ellentét-
ben és különállón tudott szerepelni, a
tőle még távolabb álló lengyel nyelv
még kevésbé tudta azt önálló fejlő-
désében befolyásolni. Hiába volt a
gácsországi és bukovinai ukránság
már 1340. óta, a délnyugatoroszországi
ukránság pedig 1569. óta bekebelezve

a lengyel államiságba — ami tudvaleg 1772-ig tartott — nyelvét polonizálni ez még sem tudta. Az ukrán nemzeti osztály egészen, meg a városi polgári és iparos elem részben ugyan ellengyelesedett és latinvallású lett, mindazonáltal a nemzetnek zöme-nagyja, t. i. a köznép, továbbra is erősen ragaszkodott görög vallásához, elődeinek szokásaihoz és erkölcsiéhez, s ezzel nyelvét megmentette a fenyegető elveszéstől. Az ukrán nyelv lengyelesedése csakis a XVI—XVII. irodalmi emlékeiben látszik meg, különösen azokban az okmányokban, amelyek a hivatali életből folyólag keletkeztek; mindazonáltal az ukrán *nép-irodalom*, amely mondákból, dalokból áll, mindig tisztán a lengyel nyelvi hatásoktól mentesen maradt meg mind a mai napig. E miatt a népnyelv ma — egyes ágazatai, tájszólásai szerint — olyan gazdag tartalmú irodalmi kincset foglal magában, hogy ennek anyaga alapján formáiban és szintaktikai fordulataiban rendkívül érdekes, az összes többi szláv nyelvekétől eltérő irodalmi nyelvet lehetett teremteni. Értelmetlen és egyenest nevetesges tehát némely modern lengyel politikusnak (!) az a tanítása, hogy az ukrán nyelv a lengyelnek egyszerű tájszólása. Ehhez hasonló véleményt kockáztatott meg az orosz Grecs is, aki szerint az ukránság és nyelve a hosszas lengyel uralom következtében délnyugati Oroszországban keletkezett és így ez a lengyelnek csak a tájszólása.

2.

Azok a tudósok, akik összehasonlító nyelvészettel foglalkoznak, valamely nyelv önállóságának vitás kérdésében bizonyosan legcsalhatatlanabb ítélő bírák. Mert az igazi tudomány mindig felette áll a politikai kombinációk fogásainak és csalafintaságainak (ezt a sok közül jól látjuk a pé-

tervári tud. akadémiának ítéletében is. Ford.), mert az erre vonatkozó kutatásoknak reális eredményeit szolgáltatja számunkra. Döntőnek kell tehát tekintenünk a híres szláv nyelvésznek, *Miklosich Ferencnek* ítéletét, aki *Lautlehre der slavischen Sprachen* c. munkájában, Wien 1852. pag. IX. a következőket mondja:

„A kisoroszt a tudomány terén önálló nyelvnek kell tekintenünk és nem a nagyorosz tájszólásának.”

Ehhez csatlakozik *August Schleicher* véleménye (*Die deutsche Sprache*, Stuttgart, 1860. pag. 77.): „A kisorosz — másképp rutén, ruszin, — nyelv nem orosz tájszólás (*Mundart*), hanem egy ehhez úgy, mint a többi szláv nyelvhez koordinált szláv dialektus. *Az oroszoknak a ruténtől való elütő volta föl egészen a XI. századig jól fölismerhető.*”

E két tekintély után a tudós lengyel *Malinowski Ferenc* sem tehetett egyebet s *Krytyczna gramatyka języka polskiego*, II. 85. így szól: „A nagyorosz dialektust, amely valamennyi szláv nyelv között a legkésőbbben és pedig rutén alapon, az ószláv nyelvet tartva mintául, fejlődött ki irodalmilag, mi orosz vagy moszkovita nyelvnek fogjuk nevezni; ellenben a kisoroszt, amely egykor az uralkodó *Jagelló-dinasztiának udvari nyelve volt*, általában ruténnek mondjuk.”

De hát a moszkvai pánszlávisták vezetői azt tanítják, hogy a kisorosz nyelv — mint pusztai tájszólás — egyszerűen az oroszoknak van alája rendelve. És mégis találunk a muszka tudományos világban is — mert hisz a tudomány ott is csak igazság — olyan férfiakat, akik a „rutén” nyelvnek megadják a maga igazát.

Így a muszka *Lavrouszkij Péter* az ukrán nyelv önállóságának már régóta tüzes védelmezője.

Nyomába lépett a nagynevű *Dahl W. J.*, aki az orosz nyelv nagy szótárához irt bevezetésében az ukrán

IRODALOM-KÖLTÉSZET

nyelv önállóságát hangosan hirdeti a világnak, ellenben a fejezőroszt a nagyorosz tájszólásának jelenti ki.

Maguknak az ukrán tudósoknak erre vonatkozó bizonyosságait — mint pl. *Makszimovicséit* — itt azért nem idézzük, minthogy rájuk estleg azt lehetne mondani, hogy a saját maguk ügyében döntőbíróként nem szerepel-

hetnek. Hasonlóképpen kiemeljük, hogy *Potebnjának* és *Zsiteckynek* a kisoroszról írott nyelvösszehasonlító munkái a fölvetett vitás kérdés indirekt felelete gyanánt olyannyira fontosak, hogy a fölhozott nyelvi kutatók alapján az ukrán nyelv önállóságának kérdése a tudományos világban többé kétségbe már nem vonható.

Dr. SZTRIPSKY HIADOR
ES
Dr. VARGA BÁLINT

ÉNEK Ihor hadairól és a palócokról.

— Ukrán népi hősköltemény 1187-ből. —

HETEDIK ÉNEK.

- 425 Elhangzott a vígság zaja,
Várfalak közt bú tanyázik.
Szjátoszláv zimankós éjjel
Bús, szomorú álmod látá.
„Kiev várban a mult éjjel
430 — Így szól a lesújtó álom, —
Patyolat szép fehér ágyon
Gyászos fekete posztóba
Takargatátok engemet.
Mások kéklő bort nyujtának:
435 — Méreggel volt az vegyítvel
Aztán üres tegeztokból
Öreg gyöngyöt szórtak elem
Ölembé s cirógatának.
Majd tetődeszkákat láttam
440 Támasztó oszlopok nélkül
Aranytornyos palotámban.
Ez estétől egész éjjel
Bűsz hollói kárognának
S *Plinszk* mezején telepedve,
445 *Kiszánj* berkén ütve tanyát
Zsinatoltak s nem repültek
El a kékellő tengerhez.
Bús hercegnek a bojárók
Ilyen szókkal felelének:
450 „Hercegünk immár elméden
Tán a gyászos bú erőt von?
Ime, két sólyom repült el
Messze arany trónusodtól

- Elfoglalni, megdönteni
455 A tmutorokáni várat
S Dont kiinni sisakukban.
Már a sólymok sebes szárnyát
Megsebezték pogány kardok,
Magok pedig letiporva
460 Vas békókba veretének.
Harmad napon — viadalban —
Sötétség borult a földre: :
Két fényes nap tünt az égről,
Két ragyogó bíboroszlop,
465 Velük együtt két ifjú hold
— Dicső Oleh s bölcs Szjátoszláv
Gyászos homályba borúla.
Kajala folyó térein,
Sötétség szállt a nappalra:
470 Ruszi földet — párdúc-fajzat
Palóc hadak özönlék el:
Népünket tengerbe fojtják
S a Kán dühét erősbítik,
Kán büszkeségét fokozzák.
475 Dicsőségre gyalázat szállt,
Rabság dőlt a szabadságra,
Div közibénk földre rantott,
Div dül szép ruszi hazánkon.
Im kackiás gót leányok
480 Győzelem-dalt zengedeznek
Kéklő tenger sziklás partján;
Ruszi aranyt csörögetve
Bűsz korát dallal ünneplik,
Zengik *Sarokán* bosszúját,

- 495 Kit mi földig letiportunk;
 Mi pedig itt — kedves társaim, —
 Gyáván vigalomra vágyunk.”
 Nagy Szjatoszláv bölcs beszéddel
 — Arany szókat hangoztatva —
- 490 Könnyektől meg-megszakítva —
 Bojárokhoz imígyen szólt:
 „Óh öcséim, Ihor, Szevlád
 Korán volt a harcba kezdés:
 Kár volt néktek kardos kézzel
- 495 Palóc földet háborgatni
 Dicsőséget keresgélni:
 A dicső ím dicstelen lett,
 Bár pogány-vér bőven omlott;
 Bátor szívetek acélból
- 500 Érc kohó tüzen verettek
 S férfi-munkában edzettek
 Mégis balsors zúdult rátok
 Gyászt borítván ősz fejetekre,
 Szégyent ezüstszín hajamra.
- 505 Hajh! már letűnt ím uralma
 Az erősnek és gazdagnak:
 Már nem látom parancsolni
Jarosláv öcsém hadait
 Csernihovi bojárokkal
- 510 *Mogut, tarán, selbir* földön,
Topcsák, revug, olber népen.
 Ok pajzs nélkül, csizmaszárban
 Hordott késsel, ádáz zajjal
 Rontanak az ellenségre,
- 515 Osi dicsőségre büszkén.
 Ti szólátok: „Bátorodjunk,
 Bizván régi dicsőségben;
 Mienk lészen új dicsőség,
 Fényes, daliás jövődő.”
- 520 Hajh, de nem használt a szózat!

NYOLCADIK ÉNEK.

Felszólítás a hercegekhez: Keljenek hadra az orosz földért s Ihorért álljanak boszut.

- Tán biz csodás, testvéreim,
 Ha agg serdül, megifjodik?
 Súlyom-madár, ha szokottan —
 Kikeleti vedlés után —
- 525 Űz rárontó madár-népet,
 Védi fészket bántalomtól,
 De reám most más sors zúdult:

- Nincs, ki légyen hadvezérem,
 Harcra nincsen segítségem,
- 530 A szép idő balra fordúlt.
 Imé *Rim* már veszendőben:
 Palóc kard pusztítja népünk,
 Volodimir sebtől vérzik
Hlib fián dül szörnyű bánat.
- 535 Dicső Szevlád, nagy fejdelem,
 Nem sietsz-é gondolatban
 Ősi trónnak védelmére?
 Hisz' van sajkád, eveződ is
 Volga habját felkavarni,
- 540 Széles vizén átkelhetni,
 Dont sisakkal kimerhetni!
 Ha te itt vagy hadaiddal:
 Palóc rabnő egy *nohát*-ot,¹⁾
 Rablegény egy *rezán*-t²⁾ érne.
- 545 Szárazon is lődözhetnél,
 Van sok élő hadi géped:
Hlibnek vitéz hadi népe.
 Tüzes Rurik s te hős Dávid,
 Aranydíszű sisakotok
- 550 Nem úszott-e palóc vérben!
 Sergetek nem ordított-e
 Neki vadult bős bölényként
 Edzett kardtól sebesítve
 Vad-idegen sikon-téren?
- 555 Rajta urak, szilaj hősök,
 Arany kengyelbe a lábat:
 Harcoljatok, hősködjetek
 Jelen idők sérelméért,
 Ukrán föld dicsőségéért,
- 560 Szjatoszláv derék fiának
 Hős Ihornak sok sebéért!
 Nagy Jarosláv, éles elmű,
 Halićs ura, ki magassan
 Űlsz arany királyi székben,
- 565 Vas-erejű hadaiddal
Magyar-erdőt ostromolván,
 Magyar király útját szegvén,
Duna kapuit bezárván; —
 Uralkodván *Duna*-tájig —
- 570 Ki sziklákat hánysz felhőig
 S törvényt szabsz széles *Dunáig*:
 Neved előtt rettegés jár
 Széles országok határain;
 Kiev kapuján kirontasz
- 575 S ősi arany trónusodról
 Szerne nyilázport lövellvén
 Szultánokat Űlsz halomra

Távol téres földön tul.
 Lödd le, uram, bösz Koucsákat,
 580 Pogány rabot, ukrán földért,
 Szjatoszláv derék fiának,
 Hős Ihornak sok sebéért!
 S ti, tüzes *Román s Misztiszláv*
 Nagy híretek bátorodjék,
 585 Birja tette bús elmétek,
 Induljatok szép kalandra:
 Fennen szálltok, mint a sólyom
 Mely levegő-égben kereng
 Madarakra csapni készen;
 590 Hős melletek vas-vért védi,
 Fejeteken *latin*-sisak:
 Ezektől már rengett a föld
 S *Kán* hatalmas országai;
Litván, jász és erős dermel
 595 Kopját gyáván szerte szóra
 S fejét villámként lesújtó
 Kardjaitok alá hajta.
 Most jó uram, Ihor felett
 Nap világa elsötétült
 600 S — balsorsát siratva, szánva —

Lombjukat fák elhullatták,
Ros- és Szula-part erődít
 Ellenségek el-feloszták;
 Ihor s hada sírban nyugszik,
 605 Föl nem kelti senki többé!
 A Don, uram, hozzád kiált
 Győzelemre hív vezéreket;
 Oleh bátor ivadéki.
 — A fiatal nagy-hercegek —
 610 Fölserdültek, harcot-bírók
Ingvár, Szevlád és ti háрман,
 Misztiszláv hős sarjadéki,
 — Gazdag fészekből kikeltek,
 S nem győzelmes harci kockán
 615 Nyerők gazdag szép országot —:
 Mért tündöklük sisakotok,
 Mért ragyog lengyel kopjátok,
 S domborul erős pajzsotok?
 Terítsétek bé nyilakkal
 620 Borítsátok nyilzapporral
 Ellen földét, ruszi honért,
 Szjatoszláv derék fiának,
 Hős Ihornak sok sebéért!"

RUDÁNSZKIJ ISTVÁN.

Szállj el szellő Ukrajnán át
 Hol elhagytam egy szép lánykát,
 Hol éjszemét hagytam én el,
 Szállj el szellő a lelkemmel.

Völgyek között ott egy dülő.
 Rajt házikó, fák közt ülő,
 Házikóban az én rózsám,
 Az én rózsám, galambocskám.

Repülj szellő napkeltéig.
 Onnan a világ széléig,
 Világ szélén fehér ágyhoz,
 Fehér ágyon a rózsámhoz.

Titkon-csöndben hajolj rája,
 Rózsás-fejér orcájára.
 Hajolj rája nesztelenül,
 Nézd meg, talán már szenderül.

Szállj el szellő!

Hogyha alszik, föl ne ébreszd,
 Említsd neki: kiért égett;
 Kit szeretett, csókolgatott,
 Kivel töltött sok jó napot.

Hogyha hallod sóhajtását,
 Szíve hangos dobogását,
 Hogyha szeme könybe lábad:
 Hagyd sietve el a házat.

De ha szavát már feledte
 S más üldögél már mellette:
 Szakadj széjjel a völgy hosszán,
 Ne térj vissza többet hozzám . . .

Száll-szálldogál egyre a szél,
 Árva szívem már alig él.
 Szálló szellő maradozik,
 Szegény szívem hasadozik . . .

Sztripszky Hiador lorditása.

Irodalom.

Univ. Prof. Dr. Stephan Rudnickyj: *Ukraina. Land und Volk*. Eine gemeinfassliche Landeskunde. Autorisierte Übersetzung aus dem Ukrainischen. Wien, 1916. Verlag des „Bundes zur Befreiung der Ukraina.“ 8° 416 l. + 40 fénynyomatú melléklet + 6 színes térkép. Ára füzve 10, vászonkötésben 12 korona.

Ez az első nagyobb szabású német munka, amely Ukrániát, vagyis Kelet-Európának egész déli részét tárgyalja s ezért eléggé rég érezhető hézag betöltésére hivatott a földrajzi irodalomban. Az ukrán kérdésnek ama nagy jelentősége miatt, amely kivált a mostani háború folyamán annyira előtérbe jutott, nélkülözhetlenné válik ez a könyv mindazoknak, akik a Keletnek nagy problémáival foglalkoznak. Tartalma: Ukrania mint földrajzi egység. Fekvése és nagysága. A Fekete-tenger és partvidéke. — U. felszíni szerkezete: hegyvidékek, dombvidékek, alföldek. — U. vizei. — Klima. Növény- és állatvilág. — U. néprajzi hatásai, az ukránok száma és eloszlása. — Az ukrán nemzet mint anthropogeographiai egység: átnézet, ember-tani sajátosságok, nyelv, tört.-polit. hagyományok, kultúra. — A talaj és a nép viszonya. — Gazdaságföldrajzi áttekintés: vadászat, halászat, erdőgazdaság, földmívelés, gyümölcs- és veteménytermelés, állattenyésztés, ásványi kincsek, ipar, kereskedés, forgalom. — U. vidékei és telepei.

A fontosabb irodalom jegyzéken és mutatón kívül nagyon használhatóvá teszi a munkát a mellékelt hat térkép: 1. fizikai; 2. geológiai; 3. tektonikus-morphológiai; 4. klimatológiai; 5. növényföldrajzi; 6. néprajzi, az első 1:5.000.000, a többi 1:10.000.000 méretben.

Szerző az ukránlakta területnek teljesen modern értelemben vett földrajzát nyújtja. A geológiából és természet-tani részből csak annyit ad, amennyit a könyv módszere megkívánt egyébként azonban igazi embertani irányt követ, mindenben a földnek a lakossághoz való viszonyát tartva szem előtt. Az ukránok területének földrajzi egységéről mult számunkban mi is megemlékeztünk, Rudnickyj könyve még jobban kitünteti ennek fontosságát a történelmi-politikai élet jövődjére szempontjából. (Mellékesen megjegyezzük, hogy Ukrania ebben a tekintetben messze felulhaladja Lengyelországot, amely t. i. földrajzilag nem egységes.). Minden kérdésre alapos feleletet kap az olvasó és pedig nemcsak a szakember, hanem — tetszetős előadásmódja miatt — a nagy közönség is, amelyet különösen a történelmi életnek Ukrania sorsának földrajzi megokolása fog egyebek között nagyon érdekelni. A tájékozatlan magyar olvasót csak éppen az fogja némileg kellemetlenül érinteni, hogy szerző a magyarországi ruténeket is az ukránok neve alá fogja. Ethnographiai szempontból ez ellen kifogást tenni nem lehet, de talán jobb lett volna legalább zárójel közé foglaltan a *rutén* jelzöt is használni megjelölésükre. Viszont azonban ez alól szerzöt tökéletesen fölmenti a *rutén* szónak Galiciában nagyon kellemetlen mellékize, mert hiszen ott rutén alatt csak a ruszofileket szokás érteni, akik magukat soha sem neveztették ukránnak és akik miatt a nem-ruszofil többség kénytelen volt visszatérni az ősi ukrán névhez. Emiatt, nem akarván a magyar-ruténeket ilyen irányúnak megbélyegezni, csakis szükségből nevezi őket Rudnickyj magyar-ukránoknak.

AZ UKRÁN SAJTÓ

Praktische Grammatik der ukrainischen Sprache für den Selbstunterricht. Mit zahlreichen Übungen, Lesestücken mit phonetischer Aussprachebezeichnung, einer ukrainischen Chrestomatie samt Wörterbuch von Prof. Dr. Wassyl Simowytsch. Wien und Leipzig, A. Harleben 1916. VIII. + 224. S. Ara 2 korona 20 fillér.

Az ukránok iránt való, elsősorban a németek részéről legjobban megnyilvánult érdeklődés gyümölcseként termett ez a gyakorlati nyelvtan és pedig a legalkalmasabb időben. *Smal-Stotzky* és *Gartner* ukrán nyelvtana ugyan még 1913-ban jelent volt meg (Göschel), de tisztán tudományos igényeknek megfelelő módszere miatt népszerűvé nem válhatott. Simowytsch könyve egyformán számol úgy a tudományos, mint a gyakorlati igényekkel. Az ukrán nyelv ismeretére nemcsak a néppel érintkező tisztviselőknek, orvosoknak és katonáknak van szükségük és nem is egyedül a szlávistáknak és indogermán philológiával foglalkozóknak, hanem mindenkinek, aki a kultúrjelenségek iránt saját hajlamaitól és kedvelt szaktudományától vezéreltetve általában is, de különösen a szélesebb értelemben vett irodalmi élet iránt érdeklődik. A szerencsésebb nemzetek az ukránokat tökéletesen elfelejtették az utolsó 30 év előtti időszakasztól visszafelé számított két század folyamán: ma már azonban az egész világ emlegeti őket. Az utolsó 30 év alatt új nemzeti kultúrát teremtettek az ukránok úgy Ausztriában, mint Oroszországban, apostoluknak, a híres *Sevcsenkónak* szellemében, akinek éppen születése százados évfordulóján jelent meg a fenti nyelvgyakorló könyv.

Az ukrán sajtó 1916-ban.

1. **Ukrainische Nachrichten.** III. Jahrg. Herausgeber „Der Bund zur Befreiung der Ukraina.“ Red.: Komitet des Bundes. 4—6-mal monatlich. Abon.: monatlich 40 H., $\frac{1}{4}$ j. K 1.20, ganzj. 4 K. *Wien, VIII. Josephstädter 79.*
2. **Ukrainisches Korrespondenzblatt.** III. Jahrg. Herausg. der Allgem. Ukrainische Nationalrat. 2-mal monatl., à 10 Hel. *Wien, Josephstädter 43. I. 8.*
3. **Ukrainische Rundschau.** III. Jahrg. Monatschrift. Herausg. Dr. W. *Kuschnir, Wien, XVIII. Gersthoferstrasse 68., jährlich 8 Kr. Einzelnummer 70 H.*
4. **Osteuropäische Zukunft.** I. Jhg. Zeitschrift für Deutschlands Aufgaben im Osten und Südosten. Amtliches Organ des Verbandes deutscher Förderer der ukrainischen Freiheitsbestrebungen „*Ukraina*“ und des Donau- und Balkanländervereins in Deutschland „*Dubvid*“. Herausg. Dr. Falk *Schupp.* Verlag: *München, P. Heyse Str. 26., monatlich 2-mal; ganzjähr. 16 Mark.*
5. **Nachrichten des Ukrainischen Pressbüros.** Herausg. D. *Donzow,* Berlin, W. 62. Bayreutherstr. 8.
6. **La Revue Ukrainienne.** Mensuel publié par la Comité Ukraine, directeur E. de *Batchinszky, Lausanne, Chemin de Mornex 17.; 12 mois 18 fr.*
7. **L'Ukraine.** Journal hebdomadaire. Edité par V. *Stepankovsky, Lausanne, Avenue de la gara.*
8. **The Ukraine.** Mint a fenti.
9. **Ukraina Stelo.** Red. Orest *Kusma, Wien. I. Universität. (Esperanto nyelven.)*

10. **Ukránia.** Ukrán-magyar kulturális és gazdasági kapcsolatok szemléje. Budapest, I. Lógodi-u. 5. Negyed évre 5 kor.
11. **Visztnyk Szozuza Vyzvolennja Ukrajiny.** (Nachrichtenblatt des Bundes zur Befreiung der Ukraina.) Hetenként, III. évf., egész évre 10 kor., kiadja a Bund, *Wien*, VIII. Josephstädterstr. 79. II. St. 19.
12. **Dilo.** Napilap, XXXVII. évf. egész évre 28, egy óra 2 K 40 f. Szerk. *Vasyl Panejko*, *Lemberg*, Rynok 10.
13. **Ukrajinszke Szlovo.** Napilap, II. évf. egész évre 18, egy óra 1 K 80 f. Szerk. és kiadja dr. Szydir Holubovycs, *Lemberg*, Ulycja Ruska 3.
14. **Szvoboda.** Polit. művelőd. és gazdasági képes hetilap. XIX. évf. egész évre 6 K. Szerk. Dr. Sztepan *Baran*, *Lemberg*, Rynok 10.
15. **Szvoboda.** Hetenként 3-szor. XXIV. évf. Kiadja az ukrán nemzeti szövetség (Ukr. Nar. Szozuz.) 83. Grand St. Jersey City, N. J. Amerika, egész évre 2 dollár.
16. **Robitnyk.** Cleveland (Amerika), O. 2335. W. 11. St. Détroit, Michigan.
17. **Narodna Volja.** *Scranton* Pa, California, 524—530 Olive Street, The Ruthenian National Union.
18. **Novynj.** 10322. 96-th Street, *Edmonton*, Alberta, Canada.
19. **Ukrajinszkyj Holosz.** Box 3626, *Winnipeg*, Main, Canada.
20. **Borotjba.** Kiadja M. Jourkevitch, *Genève*.
21. **Szvidoma Szyla.** 405. Queen St. W. *Toronto*, Canada.
22. **Ridnyj Kraj.** Kiadja O. Koszács, Gadjatsch, Poltava, Rossia, ukrán nyelven, de orosz helyesírással.
23. **Sljachy.** III. évf. Szerk. F. Fedorciv, kéthetenként, illusztr. szépirodalmi, egész évre 24 kor. *Lemberg*, Ul. Ossolinskich 15.
24. **Nyva.** Egyházi közlöny, kiadja J. Levitzkyj. *Lemberg*, Ul. Ziblikevycza 30.
25. **Osznova.** Szerk. J. Havryljuk. *Odessa*, Koblevska 30. app. 6.
26. **Hajdamaky.** 278. E. 10. Str. New-York.
27. **Ameryka.** 832. N. 17. Th. Str. Philadelphia Pa.
28. **Provydjijnje.** 821. N. Frankline Str., Philadelphia Pa.
29. **Szozuz.** P. O. Box, 1376. Pittsburg, Pa.
30. **Ruszyn.** Kanada.
31. **Ukrajinszkaja Zsiznj.** (Orosz.)
32. **Hoszpodarszjka** (Csaszopysz. *Lemberg*.)
33. **Sziljszkyj Hoszpodarj.** *Lemberg*.
34. **Szvidok pravdy.** 324 Gerard St. E. Toronto, Ont. Canada. (Baptisták lapja.)
35. **Rozvaha.** Csaszopyszj polonenyh Ukrajincjiv (a fogoly ukránok táborig lapja) *Freistadt* I. évf. ingyenes.
36. **Ucsyteljszke Szlovo.** *Lemberg* (paedagogiai).

Folyóiratunk az oroszoktól célzatosan kisorozoknak nevezett harminc milliónyi *ukrán nemzet* és a magyarság kulturális és gazdasági kapcsolatainak ismertetését tűzte ki céljául.

Szemere Miklós már rég fölismerte a szomszédos ukrán nemzetnek reánk nézve való politikai értékét; ezért is tűzte ki ösmert, *tízezer* koronás pályadíját az ukránsággal való faji és történeti kapcsolataink megvilágítására. Ez a véreben velünk rokon nemzet régen szövetségesünk volt, a jövőben is az lehet; világhírű gazdag földje (Dél-oroszország) pedig a magyar iparnak és kereskedelemnek válhatik új emporiumává. Elnyomott voltában azt reméli mostan, hogy a háború befejezése után a magyar államiság súlyos szava hozzásegíti őt legalább nyelvi és lelkiismereti szabadságához s ezért a magyarság rokonszervét kéri. E kettős érdektalálkozás adott alkalmat az *Ukránia* megindítására, amely a magyar-ukrán kölcsönös érdekeknek kíván szószólója lenni. Be fogja mutatni a magyarságnak az ukrán nemzet 1200 éves történetét érdekes tanulmányokkal, gazdag irodalmat művészi fordításokkal, népét és jeleseit illusztrációkkal; politikai törekvésein kívül pedig arról is beszámol, milyen tudományos, irodalmi és publicisztikai munkák vannak, amelyek a magyarságról ukrán nyelven szólnak.

Az első szám tartalma: Programm. *S. H.*: Az „ukrán“ név. *Vodicska Imre*: Az új ország. *Dr. Sztripszky Hiador és Dr. Varga Bálint*: Ének Ihor hadairól és a palócokról, XII. századbéli hősköltemény. *Podhradszky György*: Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok. *Frankó Iván*: A veres zsidó flu története. A németek *Freie Ukraina* egyesülete.

A második szám tartalma: *Dr. Csehelszky Longin*: Mi köze a magyarnak az ukránhoz? *Vodicska Imre*: Ukránia és Róma. *Dr. M. Ź.*: Az orosz és ukrán nyelv. *Dr. Sztripszky H. és Varga Bálint*: Ének Ihor hadairól és a palócokról (II.) *Dr. Sztripszky Hiador*: Az ukránok fajisága. *Podhradszky György*: Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok (II.) *V. J.*: Az ukrán légióisták.

A harmadik és negyedik szám tartalma: Szerkesztő: Magunkról — és egyebekről. *Dr. Czirbusz Géza*: Oroszkő. *Dr. Fodor Ferenc*: Ukránia földrajzi kialakulása és hazánkhoz való viszonya. *Dr. Ajtay József*: Ukránia közgazdasági jelentősége a központi hatalmakra, illetve a magyar birodalomra nézve. *Sevcsenkó Tárász* (arczképpel.) *Varga—Sztripszky*: Sevcsenkó Tárász két verse. *Sztripszky—Varga*: Ének Ihor hadairól és a palócokról (III.) *Sztefanik B.*: A aláírás. Elbeszélés. (Fordította *Sz. H.*) *Drahomanov Mihály*: Rabszolgasorban. (Ford. Munkácsi Mihály) (I.) *Podhradszky György*: Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok (III.)

A folyóirat szerkesztőségének címe: *Budapest, I., Lógodintca 5.* előfizetési ára pedig 16 korona.

Frankó Ivánnak rendkívül érdekes, 54 lapra terjedő novellája az UKRÁN KÖNYVTÁR 1. számaként egészen megjelent. Ára 40 fillér.